

Suid-Afrika se sewende demokratiese administrasie (2024-2029) – ’n politieke omgewingsverkenning, tendensbepalings en toekomsgerigte perspektiewe

South Africa's seventh democratic administration (2024–2029) – a political environmental survey and future perspectives

ANDRÉ DUVENHAGE

Navorsingsgenoot

Fakulteit Geesteswetenskappe

Noordwes-Universiteit

Potchefstroom

Suid-Afrika

E-pos: andre.duvenhage@nwu.ac.za

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0255-2602>

André Duvenhage

ANDRÉ DUVENHAGE is ’n politieke wetenskaplike en navorsingsprofessor aan die NWU. Hy spesialiseer in die veld van politieke verandering soos toegepas op Suid-Afrika. Hy is ’n bekende in media- en joernalistieke kringe en word dikwels as politieke kommentator gehoor. Hy is reeds meer as 35 jaar verbonde aan akademiese instellings soos die UFS en die NWU. Sy groot belangstelling is die toekoms en hy werk ook in die veld van scenario-ontledings.

ANDRÉ DUVENHAGE is a political scientist and research professor at the North-West University (NWU). He specialises in the field of political change as applied to South Africa. He is well known in media and journalistic circles and is frequently heard as a political commentator. He has been affiliated with academic institutions such as the University of the Free State (UFS) and the North-West University (NWU) for more than 35 years. His primary interest is the future, and he also works in the field of scenario analysis.

ABSTRACT

South Africa's seventh democratic administration (2024 – 2029) – a political environmental survey and future perspectives

The surprising outcome of the 2024 national and provincial elections, in which support for the ANC declined to approximately 40%, created the conditions for coalition politics and led to the establishment of a Government of National Unity (GNU) comprising ten political parties. The seventh democratic administration (since 1994) commenced amid high levels of political uncertainty within a rapidly changing national and international political landscape. It soon became evident that the GNU was confronted not only by major challenges on multiple levels,

Datums:

Ontvang: 2025-05-19

Goedgekeur: 2025-09-01

Gepubliseer: Junie 2026

but also by fundamental ideological differences among its coalition partners. Issues such as the composition of the executive, legislation adopted during the sixth administration, and, more recently, the approval of the national budget, have contributed to heightened uncertainty and, at times, pessimism among South Africans.

The central questions guiding this research are: What can be expected during the term of the seventh administration (2024–2029, if completed), and what impact might this have on the stability of the government and the broader political regime? Furthermore, what are the potential implications of the current political environment for the constitutional dispensation and democratic values?

By applying an analytical and methodological framework, key variables and trends will be identified, while possible trajectories will be projected and assessed. These variables include the dynamics of the state and political regime; a reconfigured political spectrum; the political economy; social challenges; and a changing international environment.

Scenario-oriented conclusions will be drawn with a focus on political stability and instability; state- and nation-building; the creation of a political and economic framework conducive to growth and development; the accommodation of minorities; democratic consolidation; responses to social challenges; and the reorientation of international relations within an evolving world order.

The general conclusion of this study is that South Africa faces a difficult road ahead, with the possibility of outcomes ranging from negative to extremely negative. The study argues that South Africa is in need of a new paradigm; however, the current political elite, particularly the ANC, appears unwilling to take the necessary steps and implement the adjustments required to move the country toward a more sustainable and prosperous future for all.

KEYWORDS: 2024 election; coalition politics; Government of National Unity (GNU); political change; variables; political (in)stability; democratic consolidation

TREFWOORDE: 2024-verkiesing; koalisiepolitiek; Regering van Nasionale Eenheid (RNE); politieke verandering; veranderlikes; politieke (on)stabiliteit; demokratiese konsolidasie

OPSOMMING

Die nasionale en provinsiale verkiesing van 2024 het as verrassende uitkoms gehad dat die ANC se steun dramaties gedaal het (met meer as sewentien persentasiepunte) en dat 'n Regering van Nasionale Eenheid (RNE) tot stand gekom het waaraan tien partye deelgeneem het. Dit was gou duidelik dat hierdie regering voor groot uitdagings te staan sou kom, intern binne die konteks van die RNE asook nasionaal (die huidige staatkundige bedeling), maar ook internasionaal binne 'n veranderende internasionale politieke omgewing. Dit laat die sewende demokratiese administrasie (sedert 1994) met reuse uitdagings en ook groot onsekerheid. Die doel van hierdie navorsing is 'n politieke omgewingsverkenning van kernveranderlikes wat oor die volgende vyf jaar, met of sonder die RNE, die toekoms gaan rig en bepaal. Uitgaande van 'n analities/metodologiese raamwerk sal daar op veranderlikes soos die politiestaatkundige; 'n veranderende politieke spektrum; die politieke ekonomie; maatskaplike uitdagings, en 'n veranderende internasionale omgewing gekonsentreer word. Tendensbepaling (handhawing of verandering) met scenario-gerigte gevolgtrekkings en evaluering sal ten slotte gedoen word.

1. Inleiding

Anders as tydens die nasionale en provinsiale verkiesing van 2019 waarin die ANC polities oorheers het op nasionale vlak, asook in agt provinsies, was die uitkoms van die 2024-verkiesing en die daaropvolgende sewende administrasie iets heeltemal anders. Met die ANC wat in teenstelling met talle analiste en waarnemers op 'n dramatiese en onverwagse wyse hul volstrekte meerderheid verloor het (40,13% op nasionale vlak), was die weg gebaan vir koalisiepolitiek wat uitgeloop het op die nou reeds bekende Regering van Nasionale Eenheid (RNE) (Akinwotu & Bartlett, 2024). Hierdeur is 'n nuwe tydvak vir die Suid-Afrikaanse politiek en ook vir die demokratiese bestel in Suid-Afrika ingelui (SA News, 2024).

Tans ervaar Suid-Afrikans groot onsekerheid ten opsigte van die toekoms weens sake soos die promulgering en/of implementering van radikale wetgewing; internasionale betrekkinge en belynings, met selfs internasionale sanksies wat nie uitgesluit kan word nie; staatkundige en institusionele verval – veral, maar nie uitsluitlik op plaaslike regeringsvlak nie; die opkomende plaaslike regeringsverkiesing; onstabielheid binne die RNE; eskalerende ekonomiese en maatskaplike uitdagings; tendense wat met *misdaadstate* geassosieer word, en 'n falende strafregstelsel wat wet en orde moet handhaaf, misdaad beveg en korrupsie moet teenstaan. Boonop moet 'n ANC-konferensie, waarin 'n opvolger vir Ramaphosa aangewys word, teen min of meer die einde van 2027 plaasvind. In eie reg is laasgenoemde 'n veranderlike wat die politieke toneel op eiesoortige wyse drasties kan verander en reeds 'n aanvang geneem het.

Met huidige hoë vlakke van onsekerheid in Suid-Afrika kan daar met reg gevra word wat in die land kan gebeur tot en met die volgende nasionale en provinsiale verkiesing – na alle waarskynlikheid in 2029? Die tydperk, ook na verwys as “die sewende administrasie”, staan in die teken van fundamentele verandering met transformatiewe veranderinge wat tans internasionaal aan die orde is, groot grondverskuiwings binne die Suid-Afrikaanse politiek, en 'n plaaslike verkiesing wat om die draai is. Wat hou die kort en medium termyn in vir die Suid-Afrikaanse politiek? Midde-in 'n maalkolk van veranderinge kan daar met reg vrae gevra word oor die politieke toekoms van Suid-Afrika en wat dit vorentoe mag inhou.

Die doel van hierdie navorsing is 'n politieke omgewingsverkenning van kernveranderlikes wat oor die volgende sowat vyf jaar (tot en met die volgende algemene verkiesing) die toekoms gaan rig. Kernveranderlikes sal geïdentifiseer, ontleed, beoordeel en geprojekteer word. Met laasgenoemde as uitgangspunt sal samehange (konsepsensario's) geïdentifiseer word, met as doel die identifisering van tendense of tendensveranderinge op die pad vorentoe.¹ 'n Basiese analitiese raamwerk sal gebruik word vir die identifisering van kernveranderlikes. Dit sal gebruik word om die veranderende konteks te rekonstrueer en waarskynlike tendense te identifiseer. Die standaard scenario-metodologie is onderliggend aan die metodologiese uitgangspunte, hoewel dit nie in al die stappe sigbaar sal wees binne die teks nie. Die doel is nie die volledige ontwikkeling van makro-scenario's nie, maar net 'n omgewingsverkenning waarin bepaalde tendense geïdentifiseer word, met gevolgtrekkings ten opsigte van die pad vorentoe.

¹ Hierdie navorsing bou voort op bestaande navorsing wat oor die laaste dekade of meer oor hierdie onderwerp en/of verbandhoudende onderwerpe gedoen is. Navorsing sal bygewerk word, nuwe perspektiewe ontsluit word en nuwe data/inligting soos benodig bygevoeg word.

Die volgende navorsingsdoelwitte word gestel:

- Teoretiese en metodologiese uitgangspunte
- Kontekstuele perspektiewe
- Kernveranderlikes (polities-staatkundig; ’n veranderende politieke spektrum; die politieke-ekonomiese; maatskaplike uitdagings; ’n veranderende internasionale omgewing)
- Tendensbepaling/-handhawing/-verandering
- Scenariogerigte gevolgtrekkings
- Evaluerende perspektiewe

2. Teoretiese en metodologiese uitgangspunte

Die bestudering van die toekoms (*fuurologie*²) is die sistematiese, interdisiplinêre bestudering van ’n omgewing (of onderdeel van ’n groter omgewing), die wyses hoe hierdie omgewing moontlik kan verander en die waarskynlike en/of alternatiewe uitkomstes daarvan. Laasgenoemde word soms as scenario’s voorgedra. In die woorde van Bell (2025:1):

“(…) people try to know not only what is happening now, but also what might happen, what could happen or what will happen in the future given certain conditions”. Die bestudering van die toekoms “(...) explore(s) alternative futures in order to assist people in choosing and creating their most desirable future”.

Bogenoemde vorm ook die algemene uitgangspunt van hierdie studie, wat verdere teoretiese en metodologiese uitgangspunte onderlê.

In ’n poging om ’n sterker wetenskaplike begroning aan die bestudering van die toekoms te gee, word daar telkens van ’n scenario-metodologie gebruik gemaak. Hierdie metodiek is veral bruikbaar in omgewings waar daar groot onsekerheid bestaan, soos wat tans binne die Suid-Afrikaanse konteks op talle vlakke ervaar word – midde-in ’n bykomende omgewing van snelle, selfs “transformatiewe” internasionale veranderinge. In die woorde van die bekende scenario-analis Peter Schwartz (1991:3-4) word ’n scenario beskryf as:

“... a tool for helping us to take a long view in a world of uncertainty. ... Scenarios are stories about the way the world might turn out tomorrow, stories that can help us recognize and adapt to changing aspects of our present environment ... Scenario-planning is about making choices today with an understanding of how this may turn out tomorrow”.

Met bogenoemde as agtergrond definieer Schwartz (1991:4) ’n scenario as: “a tool for ordering one’s perceptions about alternative future environments in which one’s decisions might be played out. Alternatively: a set of organized ways for us to dream effectively about our own future”.

² Die bestudering van die toekoms is allermins ’n nuwe verskynsel en is histories so oud soos die mens en die samelewings waarbinne hul geleef het. Kalenders, horlosies en die gebruik hiervan deur antieke beskawings is voorbeelde in hierdie verband. Die meer sistematiese, wetenskaplike en interdisiplinêre bestudering van die toekoms is baie meer onlangs. Thomas More se *Utopia* (1516) is ’n klassieke bydrae, en meer onlangs die werk van FL Polak (*The image of the Future*, 1973), asook *The art of conjecture* deur Bertrand de Jouvenel (1961) is enkele voorbeelde in hierdie verband. Die studieveld word ook ondersteun deur militêre beplanning; die intelligensie-omgewing; literatuurbydraes (byvoorbeeld die werk van Georg Orwell en andere); staatsbeplanning en -projekte; beleidsbeplanning en -uitvoering, en selfs die filmbedryf.

Eenvoudig gestel impliseer 'n scenario-metodologie die identifisering en kategorisering van kernveranderlikes wat die aspek van die toekoms wat bestudeer word oor 'n gegewe termyn sal beïnvloed; 'n ontleding van die kritieke veranderlikes; die projektering van hierdie veranderlikes op die toekoms (tydraamwerk- en brandpuntgerig); die identifisering en seleksie van moontlike uitkomst (alternatiewe scenario's), en 'n ontleding van die strategiese implikasies daarvan. Hoewel hierdie benadering op verskeie maniere toegepas kan word (makro- versus mikro-scenario's; strategiese versus ideaal-tipiese scenario's, ensovoorts), is die brandpunt van hierdie studie nie die ontwikkeling van volledige scenario's nie, maar dit gaan uit van 'n bepaalde narratief (prototipe scenario's); die bepaling van tendense op die pad vorentoe. Met as tydraamwerk die periode 2024–2029 (die termyn van die sewende administrasie van Suid-Afrika toegespits op regeringsverandering en regime-dinamika teen die groter agtergrond van makro-staatkundige veranderinge wat besig is om nasionaal en internasionaal uit te speel), sal waarskynlike tendense, patrone, en uitdagings blootgelê word. Regeringstabiliteit en stabiliteit van die groter politieke stelsel (regime-stabiliteit) vorm 'n sentrale brandpunt van hierdie ondersoek.

Met die oog op hierdie studie word politieke stabiliteit (uitgaande van 'n groter politieke stelselperspektief/-benadering) gedefinieer as:

(...) the regularity of the flow of political exchanges. The more regular the flow of political exchanges, the more stability. Alternatively, we might say that there is political stability to the extent that members of society restrict themselves to the behaviour patterns that fall within the limit imposed by political role expectations. Any act that deviates from these limits is an instance of political instability (Ake, 1975:273).

Met bogenoemde as uitgangspunt word politieke stabiliteit voorgehou as die politieke gedrag van rolspelers (hoe ook al gedefinieer) wat betrokke magsbassis/stelsels (owerheid en regering binne 'n betrokke staatsverband) stabiliseer deur die aanwesigheid van ordelike en reëlmatige prosesse, konsekwent toegepas en waarin die gedrag van rolspelers meestal voorspelbaar is. Politieke onstabiliteit daarenteen beteken dat die optrede van rolspelers destabiliserend en ondermynend vir die stelsel en stelselprosesse kan wees (negatiewe politieke terugvoer); en dat gebrekkige orde en reëlmaat teenwoordig is, asook inkonsekwentheid in die optrede en rolspel van politieke akteurs, wat politieke uitkomst meestal moeiliker voorspelbaar maak (Duvenhage, 2023c:10-11).³ Verbandhoudende konsepte sluit in *chaotiese stelsels* ('n wanordelike stelsel met onvoorspelbare gedragpatrone, onreëlmatighede en inkonsekwentheid); *stelsel-entropie* (wisselvalligheid en onreëlmatigheid); *stelsel-inploffing* ('n stelsel wat in duie stort); en *stelsel-ontploffing* (revolusie en erge politieke onstabiliteit/verval).⁴

Die kernvraag is derhalwe wat in Suid-Afrika verwag kan word in die periode 2024–2029 (die sewende administrasie), en hoe kan dit inwerk op stabiliteit/onstabiliteit van die regering en die groter regime, met implikasies daarvan vir die grondwetlike bestel en demokratiese waardes?

³ Raadpleeg Ake (1975:271-283) en Duvenhage (2023c:1-32) vir 'n deeglike konseptualisering van politieke stabiliteit/onstabiliteit binne die raamwerk van 'n stelselperspektief asook die toepassing daarvan op die Suid-Afrikaanse konteks.

⁴ Vergelyk Duvenhage (2020:5-9) vir meer besonderhede oor bogenoemde konsepte. Vir S.P. Huntington (1968:266) is 'n politieke revolusie niks anders nie as 'n ontploffing van politieke deelname wat die bestaande stelsel/regime omverwerp.

Om hierdie vraag te beantwoord word 5 klusters van veranderlikes geïdentifiseer, naamlik: Die Suid-Afrikaanse staat; 'n veranderende politieke spektrum en hersamestellings; die politieke ekonomie van Suid-Afrika; maatskaplike uitdagings, en 'n veranderende internasionale omgewing. Kernveranderlikes sal binne hierdie kontekste geïdentifiseer en ontleed word. Waar moontlik sal tendense geïdentifiseer word, en tendensbepaling gedoen en tendense ook geëkstrapoleer word. Die brandpunt/onderwerp is politieke stabiliteit/onstabiliteit en die moontlike impak hiervan op demokratiese en grondwetlike waardes oor die periode 2024-2029.

Voordat hierdie ontleding gedoen kan word moet 'n kort agtergrondkonteks van die aanloop tot die sewende administrasie geskets word.

3. Agtergrondperspektief

Die doel van hierdie afdeling is bloot die bepaling van 'n makro-konteks as algemene uitgangspunt vir die beoogde studie en geensins 'n diepgaande ontleding van wat gelei het tot die huidige omgewing en stand van sake nie.⁵

Die vervanging van Jacob Zuma (waarskynlik vandag steeds een van die gewildste politici in Suid-Afrika) met Cyril Ramaphosa gedurende 2017–2019 het 'n dinamika binne die ANC (op daardie tydstip die oorheersende hegemonie in Suid-Afrika) veroorsaak wat die weg gebaan het vir wat as 'n *kantelpunt* in die Suid-Afrikaanse politiek voorgehou kan word (vergeelyk Duvenhage, 2020a:241-268; 2020b:137-162). 'n *Kantelpunt* ("tipping point")⁶ verwys na 'n soms kleiner krag of gebeurtenis wat meestal 'n reeds bestaande onstabiele situasie by 'n drempelpunt verby neem en 'n nuwe rigting van verandering definieer vir 'n bepaalde status quo. R.W. Johnson (2021) het die situasie in Suid-Afrika beskryf met die woorde: "almost everything is going wrong ... And things are out of control." Hiermee word nie spesifiek net na die ANC-dinamika onder Ramaphosa verwys nie, maar ook na groter polities-staatkundige, ekonomiese, maatskaplike en internasionale uitdagings.⁷ Opsommend kan daar gestel word dat die Suid-Afrikaanse polities-staatkundige bedeling toenemend in krisis verkeer en dat dit nie 'n kwessie is van óf daar verandering gaan wees nie, maar eerder hoe dit gaan gebeur, wanneer en wat die implikasies daarvan vir die status quo sal beteken.⁸

Indien daar 'n spesifieke datum op die *kantelpunt* geplaas moet word, sal dit waarskynlik 9-17 Julie 2021 wees toe geweld in KZN uitbreek het teen die agtergrond van die inhegtenisneming van Jacob Zuma (die voormalige president) weens minagting van die hof na aanleiding van sake wat met korrupsie en staatskaping verband gehou het. Siswe Zikalala (leier van die ANC in KZN ten tyde van die geweld) het dit soos volg beskryf: "It was deliberately

⁵ Vir 'n deeglike en volledige agtergrondperspektief van wat ons tot by hierdie punt gebring het, kan Duvenhage (2020a:241-268; 2020b:137-162; 2023a:116-148; 2023c:1-32) en Johnson (2019a; 2019b; 2020a; 2020b; 2020c; 2021; 2023) geraadpleeg word. Sommige van hierdie aspekte word ook in meer besonderhede in die volgende afdelings bespreek.

⁶ Vergelyk Gladwell (2000) vir 'n teoretiese grondslag en konseptualisering van kantelpunte en hul implikasies. Nathan (2013:20-27) beklemtoon dat 'n kantelpunt verwys na "... a paradoxical class of events which are inevitable but not predictable". Vergelyk ook Duvenhage (2023:5-8) vir besonderhede oor die konsep en hoe dit toepassing vind binne die Suid-Afrikaanse konteks.

⁷ Vergelyk ook Johnson (2015; 2019; 2020a; 2020b; 2020c; 2021a; 2021b; 2023) vir 'n meer volledige perspektief oor die aard en inhoud van politieke, ekonomiese en maatskaplike uitdagings in hedendaagse Suid-Afrika en wat in die toekoms verwag kan word.

⁸ Hierdie terreine word volledig in die volgende afdeling toegelig en ontleed. Vir besonderhede oor politieke onstabiliteit en onsekerheid in Suid-Afrika kan Anoniem (2019), Bloomberg (2020), Gumede (2021), *Daily Investor* (2022), Majazi (2023) en Malan (2023) geraadpleeg word.

started and orchestrated (...) and had an element of undermining the state – an insurrection.” Die ANC-regering het die geweld beskryf as ’n poging “(...) to cripple the economy, cause social instability and severely weaken – or even dislodge, the democratic state” (Cotterill, 2021:3). Dit was duidelik dat ook die staatsveiligheidsagentskap (SVA), en senior politieke rolspelers met ’n verbintenis tot Jacob Zuma (Matlala, 2021), daarby betrokke was. Hierdie was die grootste en mees gewelddadige verset teen die demokratiese bestel sedert 1994, met verreikende implikasies vir die groter staatkundige en politieke bestel in Suid-Afrika.⁹

Met die KZN-opstand of rebellie (myns insiens ’n regime-ondersteunde opstand vanuit die ANC teen die ANC in regering) nog vars in die geheue het die plaaslike verkiesing van 2021 plaasgevind. Teen die agtergrond van eskalerende staatskuld in die algemeen (munisipale skuld in besonder), diensleweringverswakking (beurtkrag, soms gebrekkige watervoorsiening – deesdae meer algemeen); die verval en ineenstorting van infrastruktuur; verdeeldheid binne die ANC en die groter familie of “broad church”; beperkte ekonomiese groei en groeiende werkloosheid het die verkiesing ’n aanvang geneem. Die uitkomst van die verkiesing het die politieke kantelpunt bevestig en die volgende is belangrik:

- Vir die eerste keer, nasionaal gesproke, verloor die ANC ’n verkiesing deur nie ’n volstreekte meerderheid te behaal nie. Die uitslag van die plaaslike verkiesing het op nasionale vlak die ANC op 47,5% geplaas. Sowat 70 plaaslike munisipaliteite het nie volstreekte meerderhede behaal nie, en *koalisiepolitiek* op ’n uitgebreide skaal (in die verlede was dit baie meer beperk) was aan die orde van die dag;
- ANC-steuverliese was veral merkbaar in die groot metropole in Suid-Afrika, met patroonmatigheede soos ’n onvermoë tot vinnige en effektiewe besluitneming en selfs politieke onstabieliteit. Beide het negatief ingewerk op goeie regeerkundige praktyke, dienslewering en effektiewe regering.
- Partye met gekonsolideerde en/of gefokusde steunbasisse (soms met ’n identiteitsgrondslag) het in die algemeen beter presteer. Die DA, die tweede sterkste party (nasionaal gesproke) het effens gekonsolideer na sy swak prestasie van die 2019-verkiesing.
- Dit was toe reeds duidelik dat die 2024-verkiesing ’n waterskeidingsverkiesing sou wees. Dit is beklemtoon deur onder meer Roger Southall (2022), Theuns Eloff (2022), en politieke figure wat Thabo Mbeki en Kgalema Motlanthe ingesluit het.

(Duvenhage, 2022:187-214).

Met die terugslag van die 2021-verkiesing nog vars in die geheue het die Phala Phala-episode gevolg op grond waarvan President Ramaphosa aangekla is vir geldverduistering, geldwassery,

⁹ Amptelike syfers het gedui op meer as 300 mense wat gedood is terwyl die getal informeel op heelwat meer bereken is (Erasmus & Hlangu, 2021:1-3). Ekonomies en finansiële is die aanvanklike skade op R12 tot R20 miljard gestel, maar later tot R50 miljard verhoog (Hanley, 2021:1-7; Africa, 2022). In KZN is 161 inkopiesentrums, 11 pakhuse, 8 fabriekke, meer as 200 drankwinkels, 300 banke en poskantore, 1400 OTM’e, 90 apteke en 40 000 besighede geaffekteer deur verliese en/of plundering en vernietiging. Tot 150 000 werksgeleenthede is daardeur in gevaar gestel (Vhumbunu, 2021; Cotterill, 2021:3; Harding, 2021:4; Hanley, 2021:1-7; Africa, 2022 en Thamm, 2021:2). Die tendens het ook na Oos-Gauteng uitgebrei maar was heelwat meer beperk in beide omvang en skade.

¹⁰ Arthur Fraser (’n voormalige hoof van die SSA en later Direkteur-Generaal van Korrektiewe Dienste, met steun van die RET-groepering binne die ANC), het die saak teen Ramaphosa aanhangig gemaak. Eersgenoemde het in sy posisie as DG by Korrektiewe Dienste Jacob Zuma se omstredende mediese parool wat tot sy vrylating uit die tronk gelei het, goedgekeur.

korrupsie en ontvoering.¹⁰ Hierdie aanslag het op 'n tydstip gekom waarin Ramaphosa se posisie onder geweldige druk geplaas is na die bevindinge van 'n parlementêre kommissie oor die skuld van die president. Hy het dit volgens mediaberigte selfs oorweeg om te bedank.¹¹

Aan die vooraand van die 2024-verkieping kan die omstandighede so saamgevat word:

- Eskalerende politieke onstabiliteit as gevolg van 'n kombinasie van politieke, ekonomiese, maatskaplike, veiligheids- en ook internasionale omstandighede (die geweld in KZN is 'n voorbeeld in hierdie verband);
- *Staatsverval* met 'n onvermoë tot dienslewering op talle vlakke (in besonder maar nie uitsluitlik nie, plaaslike regering), inbegrepe water- en elektrisiteitsvoorsiening, ander basiese dienste en infrastrukturele uitdagings;
- Tendense uit vorige verkiesings wat dui op groterwordende politieke apatie, dalende steun vir die regerende ANC sedert 2004 (minder as 50% steun in die 2021-plaaslike verkiesing); 'n sterker identiteitsoriëntasie, en 'n groter aantal partye wat aan die verkiesing deelneem;
- 'n Veranderde kiesstelsel wat op 'n gekwalifiseerde grondslag nou ook vir individue voorsiening maak om aan nasionale en provinsiale verkiesings deel te neem;¹²
- Beperkte ekonomiese groei (ongeveer 1% oor die laaste dekade) en talle ekonomiese en finansiële uitdagings, insluitend ooregulering van die ekonomie; 'n beperkte en uitgeputte belastingbasis; 'n groeiende buitelandse skuld; de-investering in die ekonomie (binnelands sowel as buitelands); die vervreemding van internasionale handelsvennote, veral die Weste, en infrastrukturele beperkinge;
- Hersamestellings op die politieke spektrum met nuwe akteurs wat toetree en *koalisiepolitiek* as 'n sterk moontlikheid, beide nasionaal en ook in die provinsies Gauteng en KZN;
- Verskeie meningspeilings het die ANC-steun onder 50% geplaas, en selfs tot so laag as 38-39%.
- Akademici wat fundamenteel verskil het oor die uitkoms van die verkiesing.¹³

Teen die agtergrond van 'n betreklike vry en regverdigde verkiesingsproses¹⁴ het die uitslag daarvan as 'n reuse skok vir die regerende ANC gekom, met steun wat gedaal het van 57,5% (2019) tot 40,13% (2024).

'n Samevatting van die prestasie van die belangrikste politieke partye tydens die 2024-verkieping sluit in: ANC (40,18%); DA (21,8%); MK (14,59%); EFF (9,52%); IVP (3,85%); PA (2,05%) en VF Plus (1,36%) (IEC, 2024a; 2024b).

¹¹ Ramaphosa is egter deur invloedryke politieke en korporatiewe leiers oortuig om wel aan te bly nadat hy volgens mediaberigte skynbaar sy bedankingsbrief reeds uitgeskrif het. Dit is egter deur die president ontken (Eyewitness News, 2024).

¹² Vir besonderhede oor wysigings en beoogde wysigings aan die kiesstelsel en die toepassing daarvan kan die volgende bronne geraadpleeg word: Republic of South Africa (2023); Electoral Amendment Act (2024); Electoral Commission of South Africa (2024) en IEC(2024).

¹³ Vir meer besonderhede en motivering van bogenoemde sake kan Johnson (2015; 2019; 2020a; 2020b; 2020c; 2021a; 2021b) en Duvenhage (2020a:241-268; 2020b:137-162; 2023a:116-148; 2023c:1-32) hieroor geraadpleeg word.

¹⁴ Voor die uitslag van die 2024-verkieping bekend gemaak is, was daar reeds 579 klagtes geregistreer, maar was nie substantief van aard nie en die verkiesing is vry en regverdig verklaar (SABC-elections:2024:1-7).

Die volgende uitkomst was kenmerkend van die 2024-verkiezing:

- Die ANC verloor sy volstrekte meerderheid met die noodwendigheid van koalisië-sluiting op nasionale vlak;
- Provinsiaal was koalisies ook nodig in Gauteng, KZN en Noord-Kaap. (In laasgenoemde het die ANC 49% steun gekry, samewerking met 'n opposisieparty was derhalwe ook nodig).
- Politieke apatie (of nie-deelname aan die verkiesing) was hoog, met net 16,2 miljoen van die 27,7 miljoen geregistreerde kiesers wat wel gaan stem het. (Dit beteken dat 11 miljoen stemgeregtigdes nie gaan stem het nie.) Bereken as persentasie van alle stemgeregtigdes is dit net sowat 41% potensiële kiesers wat gestem het – 15% minder as die gemiddelde bereken vir sowat 173 state (vergelyk HSRC, 2024:1-11; Mbete, 2024:1-2).
- Soos met vorige verkiesings het identiteit (ras, klas, kultuur en gender) weereens 'n belangrike rol gespeel. Dit word weerspieël in die groot aantal partye wat goedgekeur is om deel te neem (70), waarvan 52 partye uiteindelik deelgeneem het (Mbete, 2024:1-2).
- Die diep verdeelde aard van die Suid-Afrikaanse politiek word duideliker in die politieke prosesse weerspieël en het as uitkoms eskalerende konflik (soms net latent), die noodwendigheid van politieke samewerking niesteenstaande diepliggende verskille met koalisiëpolitiek as uitkoms, en patrone van politieke onstabiliteit wat telkens na die oppervlak gekom het.

Teen die agtergrond van die uitkoms van die verkiesing was *koalisiëpolitiek* nou ook noodsaaklik en het die Regering van Nasionale Eenheid (RNE) tot stand gekom, en koalisies is in twee provinsies gevorm, asook 'n samewerkingsooreenkoms tussen die ANC en die VF Plus in die Noord-Kaap. Hierdie was die grootste politieke grondverskuiwing sedert 1994, met verreikende implikasies vir nie net die regerende ANC nie, maar die staatsbedeling in die algemeen. (Raadpleeg Akinwotu & Bartlett, 2024; Mpani, 2024; Roberts, Muller & Struwig, 2024; en SA News, 2024 vir die ondersteuning van hierdie perspektief.)

'n RNE kan voorgelou word as 'n breë koalisië van politieke partye verteenwoordigend van die politieke spektrum, tot stand gebring teen die agtergrond van 'n bepaalde regeringskrisis of ernstige probleem wat breër konsensus vereis. Die RNE is saamgestel uit tien partye¹⁵ en funksioneer ingevolge 'n Verklaring van Voorneme (in navolging van die Grondwet en die Handves van Menseregte), wat die volgende beklemtoon:

- Inklusiewe groei en werkskepping;
- Die vermindering van armoede en die aanpak van hoë lewenskoste;
- Die bou van en ontwikkeling van 'n sterk en etiese staat met 'n ontwikkelingsgerigtheid en grondslag.

(The GNU's founding Statement of Intent – ANC/DA, 2024:1-3)

Met die daarstelling van die RNE is die Suid-Afrikaanse politiek op 'n nuwe trajek geplaas en dit was duidelik dat Suid-Afrika nie net oor die laaste vyf jaar of meer drasties verander

¹⁵ Die partye ter sprake het ingesluit ANC (40,18%/159 lede); DA (21,8%/87 lede); PA (2,05%/8 lede); VF Plus (1,36%/6 lede); UDM (0,49%/3 lede); Rise Mzansi (0,42%/2 lede); PAC (0,23%/1 lid); Al Jamah 90,2%/2 lede); en GOOD (0,18%/1 lid) (PMG:2024:1-2).

het nie, maar dat daar waarskynlik nog groter verandering voor die deur lê. Teen die agtergrond van die voorafgaande kontekstualisering word daar nou verder gekonsentreer op daardie veranderlikes wat oor die volgende vyf jaar daadwerklike verandering in Suid-Afrika teweeg kan bring, en die belangrikste waarskynlike uitkomst in hierdie verband.

4. Kernveranderlikes (2024-2029)

In die lig van hierdie navorsing word veranderlikes in vyf klusters (ook na verwys as kontekste) verdeel. Die klusters sluit in die Staatskundige konteks; Politieke hersamestellings; die Politiek-ekonomiese konteks; die Maatskaplike konteks en die Internasionale konteks.

4.1 Die staatkundige konteks

4.1.1 Verswakkende staatstendense

Max Weber (1964:154) beskryf 'n sterk staat (effektiewe, funksionerende en doelmatige instelling) as "... a human community that successfully claims the monopoly of power of the legitimate use of physical force within a territory". Verswakkende state, met as voorbeeld die Suid-Afrikaanse staat, beklemtoon verlies aan beheer oor die staatsterritorium; gebrekkige institusionalisering (swak regeerkundige, bestuurs- en administratiewe praktyke); 'n onvermoë om veiligheid en sekuriteit te handhaaf; beperkte ontwikkelingsgerigtheid asook die aanwesigheid van korrupsie en nepotisme (vergelyk Geldenhuys, 1999:38-46; Migdal, 1988:214-216; Jackson, 1993; Zartman, 1995:1-8; Mazrui, 1995; Rotberg, 2002).¹⁶

Eunomics: Business & Economics (2020:5-6), 'n politieke en ontledingsgroep, het reeds enkele jare gelede voorspel dat Suid-Afrika op die trajek van 'n *falende staat* is en teen 2030 (soos Nigerië, die Ivoorkus en Bangladesj) 'n *mislukte staat* sal wees. Hierdie bevinding is gemaak deur kriteria (en tendensverandering in hierdie verband) te beskou, soos lewensgehalte en lewenstandaard, ekonomiese groei asook swak regeerkundige, bestuurs- en administratiewe praktyke asook wanfunksionele strukture. Hierdie patroon van 'n *verswakkende staat* word bevestig deur tendense soos die verslegtende veiligheidsituasie in Suid-Afrika (soos gemeet deur *Global Peace Index* en ander instellings); eskalerende misdaadsyfers en stygende patrone van georganiseerde misdaad; die inploffing van die strafregstelsel; wanfunksionele owerheidsstrukture (nasionaal, provinsiaal en plaaslik); niefunksionerende of beperkte funksionerende semistaatsinstellings (Eskom, Transnet, die Poskantoor, die Landbank, Denel); 'n verswakkende ekonomie en krimpende belastingbasis; groeiende getalle onwettige immigrante in Suid-Afrika; tans die hoogste aangetekende werkloosheidsyfer ter wêreld; van die hoogste vlakke van ongelykheid in die wêreld, en eskalerende armoede.¹⁷

Daar bestaan min twyfel dat indien die tendens van staatsverswakking nie omgekeer word nie, hierdie tendens gaan uitloop op 'n volgroeiende *mislukte staat* waarin selfs 'n gebroke

¹⁶ Die studieveld van verswakkende state is 'n deeglik nagevorsde veld en die toepassing is ook in werke op die Suid-Afrikaanse konteks geplaas. Vergelyk in hierdie verband Geldenhuys (1999); Duvenhage (2023) en Greffrath (2015) vir besonderhede oor die konsep en die Suid-Afrikaanse toepassing daarvan.

¹⁷ Bykans al hierdie aspekte soos dit hier met die swak staat geassosieer word, word meer breedvoerig na verwys in die teks. Lesers word ook verwys na *Eunomics* (2020) se verslag; Malan (2019; 2023) vir die situasie rakende die strafregstelsel; Duvenhage (2023:1-27) vir die redes wat tot politieke onstabielheid aanleiding gee. Ekonomiese en maatskaplike sake word in afsonderlike klusters hanteer.

soewereiniteit 'n moontlikheid word. Die risiko's in hierdie opsig sluit in:

- **Staatkundig:** Gebrekkige soewereiniteit (beheer oor die territorium); deurdringbare grense (onwettige immigrante), en 'n onvermoë tot die handhawing van veiligheid en sekuriteit;
- **Politiekekestelsel-/owerheidsvlak:** Wanfunksionele strukture; institusionele en politieke verval; gebrekkige vermoë om uit te voer, en eskalerende korrupsie, nepotisme en selfs staatskaping;
- **Regeringsvlak:** Interne regeringskonflik met konflik of gedwonge samewerking – lees koalisiepolitiek ensovoorts as 'n groot uitdaging; populistiese wetgewing en die uitvoering daarvan; begrotingsuitdagings en die soeke na konsensus; asook die opvolgstryd binne die ANC.

Wat hierdie aspek betref, sou die status quo gehandhaaf word, sal staatsverswakking op dieselfde vlak bly, maar dit sal eerder verder verswak indien daar nie 'n drastiese ingryping plaasvind nie. Tans ontbreek die politieke wil om besluite te neem wat noodsaaklik is om hierdie tendens daadwerklik om te keer. Konflik binne koalisie-omgewings bevorder ook staatsverswakking en die uitbreiding daarvan na nasionale en sekere provinsiale vlakke.

4.1.2 Die Transformasieprojek

In noue samehang met die verswakkende staattendens is die transformasieprojek van die ANC (wat sedert 1994 as die makro-denkraamwerk dien) die fundamentele grondslag waarvolgens politieke strategie en beleid geformuleer is. Met die Nasionaal-Demokratiese Revolusie-idee (NDR) as uitgangspunt word beklemtoon dat Suid-Afrika “colonialism of a special kind” verteenwoordig, en moet daar gestreef word na “a process of struggle that seeks to transfer power to the people and to transform society into a non-racial, non-sexist, united, democratic one that changes the manner in which wealth is shared, in order to benefit all the people” (Vergelyk *Strategy and Tactics*, 2017:35-66, met as fokus die NDR). Hiervolgens moet 'n program van radikale politieke, ekonomiese en sosiale verandering (transformasie) plaasvind om 'n nierassige, nie-seksistiese, demokratiese en ekonomies volhoubare samelewing daar te stel (ANC, 2017:1-5). Drie fases van die revolusie kan onderskei word, naamlik die politieke oornam (regime en regeringsbeheer); ekonomiese transformasie (staatsbeheer oor produksiefaktore), en sosiale transformasie ('n samelewing waar almal gelyk is ooreenkomstig Marxistiese en Sosialistiese denke) (ANC,2017:4; Duvenhage, 2021:719-720). Ooreenkomstig hierdie denkpatroon is die 1996-Grondwet net 'n tydelike kompromie in die bereiking van die transformasie-ideaal. Die Grondwet is derhalwe instrumenteel in die bereiking van die doelstellings soos binne die NDR in die vooruitsig gestel, en dui geensins op die eindpunt van politieke verandering aldus die denkpatroon nie.

Hiervolgens beteken *transformasie* die snelle, progressiewe, omvangryke en fundamentele verandering van die staat en samelewing (voortspruitend uit 'n onaanvaarbare verlede), wat die vorm aanneem van sentrale beplanning (sosiale en politieke ingenieurswese), hegemonies bedryf deur 'n politieke elite met klem op konflik- en veranderingsbestuur op 'n deurlopende wyse (Duvenhage, 2005a:11; 2005b:1-17; 2021:720-723).¹⁸ Kernaspekte van die projek sluit in die sentrale beheer oor die politiek, die ekonomie en die samelewing onder die leiding van

¹⁸ Raadpleeg die genoemde werke vir volledige besonderhede oor die konsep en sy toepassing op die Suid-Afrikaanse konteks.

'n oorheersende hegemoniese leierskap (die ANC as die voorhoedeparty); uitgebreide vorms van sosiale en politieke ingenieurswese, inbegrepe deeglik beplande wetgewing en strukture om bogenoemde doelstellings te bereik; en verteenwoordigendheid as norm waarvolgens die rassamesstelling van die samelewing binne alle strukture (polities, ekonomies en maatskaplik) moet reflekteer – alles ter bereiking van die gelyke (egaliserende) samelewing (Duvenhage, 2021:720-723).

Soos met talle sentralistiese en sosialistiese praktyke van hierdie aard (ook histories bewys),¹⁹ verskil die uitkomstes soms radikaal van dit wat aanvanklik in die vooruitsig gestel is. Binne die Suid-Afrikaanse konteks was die toepassing van die transformasieprojek nie net bydraend tot die breër konteks van 'n verswakkende staat nie, maar kan regstreeks of onregstreeks met spesifieke uitkomstes verbind word:

- **Polities:** Staatkundige en institusionele verval (plaaslike regering; semistaatsinstellings; onderwys; gesondheid, ensovoorts), staatskaping en endemiese korrupsie; 'n versleggende veiligheidsituasie; die inploffing van die strafregstelsel; populistiese wetgewing, en 'n hibriede regime waar grondwetlike waardes, norme en strukture vermeng word tot ANC-sentralisme, ook genoem demokratiese sentralisme, en die fokus op *transformasie* (vergelyk Malan 2019:97-99 ten opsigte van laasgenoemde aspek.)
- **Ekonomies:** Beperkte ekonomiese groei en steeds hoër vlakke van werkloosheid; de-industrialisering; 'n groeiende skuldvas en die vlug van kapitaal; 'n verkleinde belastingbasis en populistiese projekte; gekompliseerde en soms botsende wetgewing (BBBEE-wetgewing; ekwiteits- en populistiese wetgewing is moeilik uitvoerbaar en meestal onbekostigbaar, bv. die Nasionale Gesondheidsversekering (NGV) en andere).
- **Maatskaplik:** Eskalerende vlakke van konflik en geweld (verskeie vorms; misdaad en georganiseerde misdaad; eskalerende armoede; en hoër vlakke van sosiale ongelykheid.²⁰ Sake wat as belangrike uitkomstes van die transformasieprojek aangedui kan word (direk of indirek) sluit in wanfunksionele regime-tendense, endemiese korrupsie en staatskaping, kommissies van ondersoek (spesifiek die bevindinge van die Zondo-kommissie asook georganiseerde misdaad verdien meer diepgaande aandag).

4.1.3 *Wanfunksionele regime-tendense*

Wanfunksionaliteit binne die groter institusionele raamwerk kom voor op alle regerings- en owerheids(regime-)vlakke, asook ten opsigte van semi-staatsinstellings. Dit sou insluit die onderskeie owerheidsvlakke (in besonder plaaslike regering); semistaatsinstellings (Eskom, Transnet, die Poskantoor, Landbank, ensovoorts), en selfs instellings wat buite die formele staatsinstellings val. As voorbeeld van 'n wanfunksionele struktuur word daar kortliks op die strafregstelsel in Suid-Afrika gefokus.²¹

¹⁹ Vergelyk in hierdie verband Ujamaa-Sosialisme in Tanzanië; radikale Moslem Fundamentalisme in Egipte onder die leiding van Nasser; die Stalinistiese 5-jaar planne; en selfs Apartheid in Suid-Afrika (1948-1989). Hierdie projekte bereik dikwels die omgekeerde van dit wat aanvanklik as doelstelling gestel is (vergelyk Duvenhage, 2005a; 2005b, en 2021).

²⁰ Die besonderhede van bogenoemde word in Duvenhage (2021:713-732) meer volledig bespreek. Van hierdie aspekte word ook vorentoe in die teks aan die orde gestel.

Suid-Afrika kan beskryf word as 'n *pakhanate-staat* oftewel 'n *misdaadstaat* – ook soms 'n *mafiastaat*.²² Kenmerkend van hierdie staatstipe is die afwesigheid van 'n duidelike onderskeid tussen kriminele en politieke elites in 'n omgewing gekenmerk deur tendense eie aan 'n verswakkende staat; wanfunksionele demokratiese strukture; neo-patrimonialisme as maatskaplike onderbou; 'n gekompliseerde internasionale omgewing met akteurs wat internasionaal kan optree, en toegang tot moderne tegnologie en logistieke vermoëns (Duvenhage, 2024b:494-498).

In sy werk *There is no Supreme Constitution* (2019:2-3) stel Malan dat: "... (the) supremacy of the constitution is in fact very tenuous, if not entirely groundless: the so-called supreme Constitution is subject to forces that often by far exceed the assumed potency of the supreme constitution." Die strafregstelsel ('n belangrike komponent ten opsigte van die instandhouding en uitvoering van grondwetlike en verwante wetlike aspekte) word beheer en beïnvloed deur 'n politiekriminele elite wat selektief fokus op misdaad en elite-belang ten koste van die algemene belang van die burgers soos vervat in die Grondwet (Duvenhage, 2024:487-517; Curlewis, 2022; Malan, 2019:93-121; Kinnaird, 2021; Versluis & De Lange, 2019).

Met 'n polisiemag wat grootliks wanfunksioneel is (een polisiebeampte vir elke 450 000 mense) beoordeel Curlewis (2022:12) die stand van die Nasionale Vervolgingsgesag soos volg: "Over the last ten years or more the NPA has become better known for its failure to successfully prosecute, than doing its core job, particularly regarding high-profile criminal cases of corruption involving state officials and politicians." As motivering vir bogenoemde standpunt kan talle voorbeelde genoem word, waaronder die bevindinge van kommissies van ondersoek.

4.1.4 Kommissies van ondersoek

Verskeie kommissies van ondersoek, waaronder die Sereti-kommissie (die wapenskandaal); Chancellor House (die bedrywighede van die "entrepreneuriese arm" van die ANC), die Moerane-kommissie (Sluipmoorde in KZN); en in besonder die Zondo-kommissie (staatskaping) beklemtoon die reeds genoemde raakpunte tussen politieke en misdaadelites – 'n tipiese eienskap van 'n *misdaadstaat* (*pakhanate*).²³ 'n Belangrike uitkomst is dat bykans alle optrede wat gevolg het op die genoemde ondersoeke, daartoe gelei het dat die meeste senior politici wat daarin geïmpliseer is, skotvry of bykans skotvry daarvan afgekom het. Dit het ernstige vrae laat ontstaan oor die Nasionale Vervolgingsgesag se vermoë en politieke wil om in hierdie verband op te tree teen die agtergrond van veral staatskapingspraktyke en selfs ander

²¹ Hoewel dit moontlik as 'n arbitrêre keuse beskou kan word, moet daar beperk geskryf word om die omvang van die navorsing korter en gefokus te hou. Ander voorbeelde sou kon wees die stand van plaaslike regering, onderwys, gesondheid en binnelandse sake.

²² Pakhanate-state word deur Naim (2012:1) beskryf as "the ... fusing of government and criminal groups (that) is distinct from the more limited ways in which the two have collaborated in the past ... In a Mafia state, high government officials actually become integral players in, if not leaders of, criminal enterprises, and the defence and promotion of these enterprises, businesses become official priorities". Hierdie beskrywing is volledig op die Suid-Afrikaanse konteks van toepassing (Duvenhage, 2024b:487-517; Myburg, 2019). Raadpleeg ook laasgenoemde werke vir 'n volledige konseptualisering en operasionalisering van die konsep binne die Suid-Afrikaanse konteks.

²³ Duvenhage (2024b:502-509) se artikel ten opsigte van Suid-Afrika as 'n pakhanate- oftewel 'n misdaadstaat bespreek die besonderhede van hierdie ondersoeke asook die uitkomst daarvan.

forme van georganiseerde misdaad. Die wyse hoe verskillende kommissies van ondersoek hanteer is, moet binne sodanige konteks beoordeel word, soos deur Malan (2019:99) in perspektief gestel:

There is strong evidence that state capture in South Africa has caused the transmutation of the government into a hybrid dispensation to such an extent that governmental functions were not shouldered by the constitutionally designated institutions, but by a mixture of organs of the state in cahoots with collections of business and other private organizations.

Bogenoemde beklemtoon die onvermoë van die strafregstelsel om 'n openbare regsorde in algemene belang te verseker.

4.1.5 Staatskaping

Staatskaping kan beskryf word as 'n vorm van sistemiese korrupsie (endemies van aard) met as fokus staats- of semistaatsinstellings waarin private en persoonlike/familie belange (soms patrimoniaal of neo-patrimoniaal) vooropgestel word ten koste van algemene belang, en waar regs- en strafregprosesse ondermyn word ten gunste van private en familie belange (Duvenhage, 2024b:505). Die kaping van die staat het plaasgevind teen die agtergrond van transformasie as die sentrale ideologiese verwysing, die bereiking van verteenwoordigendheid as die kernnorm, swart bemagtiging as uitgangspunt en kaderontplooiing as meganisme soos bestuur en gekontroleer vanuit Luthuli-huis onder die wakende oog van die ANC-leierskap.²⁴ Die uitkoms hiervan was sistematiese en endemiese korrupsie, bestuur en onder die toesig van onder meer Luthuli-huis, met as metodiek beplande staatsgefinansierde en/of ondersteunde inisiatiewe van die ANC-leierskap waarin kaders ontplooi is binne instellings waaronder die Nasionale Vervolgingsgesag, Justisie, Polisie, Intelligensie- en Korrektiewe Dienste. Sodoende is beslag gegee aan 'n *misdadestaat*, soos onder meer beklemtoon deur die Zondo-kommissie van Ondersoek (Duvenhage, 2024b:487-517; Myburg, 2019).

4.1.6 Die Zondo-kommissie²⁵

Teen die agtergrond van ernstige endemiese korrupsie en die institutionalisering daarvan ingevolge staatskaping word Zuma tydens 2017/8 geforseer om 'n Kommissie van Ondersoek aan te stel. Sodoende kom die Zondo-kommissie tot stand, met as mandaat "to investigate allegations of corruption and fraud in every municipality, every provincial department, every national government department and in every state owned entity or organs of state" (PARI, 2022:2).²⁶ Die kommissie was vir sowat drie-en-'n-half jaar besig en die finale bevindinge was verreikend. Omvangryke korrupsie wat talle staatsinstellings (selfs die veiligheidsomgewing) en semistaatsinstellings ingesluit het, is aangetoon. Wat bevind is, is dat 'n betreklike klein getal invloedryke rolspelers, ondersteun deur netwerke binne en buite die staat, op 'n mafia-agtige wyse staatshulpbronne geplunder het ter wille van selfverryking. Staatsinstellings is in hierdie proses doelbewus verswak en dan uitgebuit.

²⁴ Publikasies met staatskaping as sentrale fokus het ingesluit Johnson (2015), Pauw (2017); Chipkin & Swilling (2018) en Myburg (2019). Die werke kan geraadpleeg word vir groter volledigheid oor die omvang en implikasies van staatskaping.

²⁵ Raadpleeg: Zondo Commission.2023. Final Reports.statecapture.org.za/site/information/reports vir besonderhede oor die kommissie, sy werksaamhede, brandpunte en die finale uitkomst.

²⁶ Daar is bereken dat 'n volledige ondersoek meer as tien jaar sou neem.

'n Belangrike onderdeel van die metodologie was die plasing van lojale kaders in strategiese posisies op talle vlakke, lojaal aan die klein elite; wysiging of reorganisasie van verkrygings-/verskaffingsprosesse tot voordeel van selektiewe individue, en die ondermyning en/of sabotasie van oorsigprosesse en vervolgingsinstellings, waaronder die NVG (PARI:2022:3). Nie net was dit ondermyndend van die grondwetlike en demokratiese orde nie, maar dit kan ook vertolk word as 'n direkte poging van 'n kriminele politieke elite om die staat oor te neem. Vandaar die perspektief van staatskaping wat instrumenteel was tot die totstandkoming van wat vroeër na verwys is as 'n *pakhanate-* of *misdaadstaat*.²⁷ Politieke leiers wat regstreeks verbind is met staatskaping en teen wie die Zondo-kommissie optrede aanbeveel het, het ingesluit Dudu Myeni, Brian Molefe, Salim Essa, Eric Wood, Anoj Singh, Siyabonga Gama, Matshela Koko, Lucky Montana, Arthur Fraser, Jacob Zuma en Duduzane Zuma (PARI:2022:6).

Met Jacob Zuma wat in 2018 ontsetel is as president, het die aangewese president Cyril Ramaphosa hom verbind tot die afhandeling van die taak van die Zondo-kommissie en ook die implementering van die aanbevelings daarvan. Nieteenstaande plegtige verbintenisse in hierdie verband (asook verkiesingsbeloftes) het daar tot dusver weinig van die implementering van die bevindinge van die Zondo-kommissie gekom. Trouens, bewyse dui daarop dat staatskaping bloot aangepas is by die veranderende omstandighede en leierskap. Groot hoeveelhede geld, bestem vir die Covid-19-pandemie, het ook verdwyn onder die wakende oog van die nuwe president (Thorne, 2024).

Die Phala Phala-skandaal wat die president direk geïmpliseer het, met 'n parlementêre komitee wat hom boonop verantwoordbaar gehou het, het daartoe gelei dat hy byna as gevolg van die bevinding bedank het.²⁸ Oorweldigende getuienis dui steeds daarop dat staatskaping allermens gestuit is sedert Jacob Zuma as president vervang is en dat die Nasionale Vervolgingsgesag tot dusver geen belangrike en invloedryke ANC-lede (soos gekoppel aan staatskaping en soos deur die Zondo-kommissie uitgewys) daadwerklik vervolg het nie.

Die subteks van die Zondo-kommissie se bevindinge was dat die rol van onder meer georganiseerde misdaad in Suid-Afrika en die belyning daarvan met politieke belange bydraend was in die totstandkoming van 'n misdaadstaat. Die plek en rol van georganiseerde misdaad in hierdie verband verdien verdere aandag.

4.1.7 Georganiseerde misdaad

Georganiseerde misdaad is allermens nuut in Suid-Afrika. Tydens die sanksietydperk (voor 1994) is georganiseerde misdaadgroepe gebruik om ekonomiese sanksies te omseil en die waarde daarvan tussen 1974-1994 word op sowat R50 miljard bereken. Die voor-1994 "oorlewingsmisdaad" het na 1994 omgeskakel in georganiseerde misdaad. (Daar moet in gedagte gehou word dat die ANC voor 1994 'n reeds lang betrokkenheid met georganiseerde

²⁷ Die bedrae bestee aan verkrygingskontrakte vir instellings (teen die agtergrond van staatskaping) het ingesluit Transnet (R41,18 miljard); Eskom (R14,3 miljard); Ekurhuleni (R95,7 miljoen); Johannesburg (R74,8 miljoen); IDC (R250 miljoen); Vrystaat-regering (R441,04 miljoen); Noordwes-regering (R39,3 miljoen); Mpumalanga-regering (R6,5 miljoen); Denel (R256,37 miljoen); SABC (R62,73 miljoen); SAA & SA Express (R26,4 miljoen); SAFCOL (R6,62 miljoen); Dept. Water en Sanitasie (R5,92 miljoen); en andere (R1,32 miljard). Volgens getuienis van die Direkteur-Generaal van die Staatsveiligheidsagentskap (SVA/SSA) het R8 miljard se beleggings van die instelling net verlore gegaan en R125 miljard vanuit die 2017/18 begroting ook net verdwyn (PARI: 2022:5-6; Zondo-Kommissie, 2023).

²⁸ Vergelyk Metelerkamp (2024:1-12) vir besonderhede oor die Phala Phala-skandaal en die implikasies/uitkomstes hiervan vir president Ramaphosa.

misdaad binne en buite Suid-Afrika gehad het, sowel as ernstige politieke en menseregte oortredings (vergelyk Amnestie Internasionaal (1992:1-24) ten opsigte van laasgenoemde)). Na 1994 het georganiseerde misdaad bely n met die nuwe politieke magshebbers en 'n samehang tussen politieke/regime- en misdaadelite het ontwikkel, soos beklemtoon deur endemiese korrupsie wat uitgeloo p het op staatskaping en die bevindinge van die Zondo-kommissie waarna reeds verwys is. Die waarde van georganiseerde misdaad word tans op sowat R4,1 miljard per jaar geskat.²⁹

Wat georganiseerde misdaad betref val Suid-Afrika in die kategorie van state soos Italië, Meksiko, Somalië en Libië (Haffajee, 2022:1-3). 'n Navorsingsverslag van *Global Initiative* met die titel *Strategic organized crime risk assessment* (2022:1-216) beklemtoon die omvang, diepte en implikasies van verskeie vorms van georganiseerde misdaad in Suid-Afrika en verwys na "a dark web: criminal ecosystem" met verreikende implikasies vir die grondwetlike en demokratiese bedeling in Suid-Afrika.³⁰ Haffajee (2022:1) interpreteer die bevindinge van die genoemde verslag soos volg:

Organized crime is an existential threat to South Africa's democratic institutions, economy and people ... The recent mass shootings in taverns across the country or the horrific gang rapes in an illegal mining community on the West Rand; continual outbreaks of violence at taxi ranks; shop owners threatened by gunpoint; assassination of whistle-blowers; (...) are not as random as they may first appear (...).

Die omvang van georganiseerde misdaad in Suid-Afrika hang ten nouste saam met verswak-kende regime-kenmerke en institusionele verval; 'n geskiedenis en tradisie van misdaad; en stel 'n grondslag daar vir wat vroeër na verwys is as misdaadstaattendense.

4.1.8 Gevolgtrekkings en tendense

- 1) Die tendens van 'n *verswakkende staat* (lees politieke en institusionele verval) soos wat dit histories beslag gekry het, sal moeilik op die korter en medium termyn omgekeer kan word. Pogings om institusionele raamwerke, waaronder die strafregstelsel, onderwys en gesondheid te verbeter, het tot dusver op weinig uitgeloo p. Trouens, die argument kan selfs gevoer word dat toestande verder versleg het tydens die termyn van Ramaphosa. Die aanduidings is sterk dat die staat vorentoe nog verder kan verswak in 'n omgewing wat polities al hoe meer onstabiel raak.
- 2) Die nasionale projek van transformasie, grondliggend aan die verswakkende staat-tendens, is, was en sal in die toekoms die bepalende raamwerk wees vir beleidsformulering en -toepassing. Die promulgering van radikale en omstrede wetgewing, waaronder BELA (onderwys); Onteining sonder Vergoeding; Nasionale Gesondheidsversekering; die derde golf van BBBEE-wetgewing en toepassings daarvan, beklemtoon eerder 'n selfs meer radikale toepassing van transformasie ondersteun deur bogenoemde – ongeag die negatiewe implikasies waarna reeds verwys is.

²⁹ Syfers is baie moeilik om akkuraat te bepaal en moet as geskatte syfers beoordeel word in 'n poging om die omvang van die probleem aan te dui. Skrywer word verwys na Kotze (2025); Plaut & Holden (2012); Van Vuuren (2017) en Shaw & Reitano (2013) vir die bepaling van die aard, omvang en implikasies van georganiseerde misdaad in Suid-Afrika.

³⁰ Die verslag verwys na misdaad ten opsigte van dwelmhandel; die onwettige handel in wapens; omgewingsverwante misdade; georganiseerde roof en geweld; kubermisdade; afpersing; mensehandel; ekonomiese en finansiële misdaad; ontvoerings, en onwettige mynbedrywighede, om na die belangrikstes te verwys.

- 3) Institusionele vermoë (noodsaaklik vir die uitvoering van beleid) deur die nastrewing van transformatiewe norme (waaronder verteenwoordigendheid) is reeds problematies, en die ontplooiing van kaders (onder die wakende oog van die voorhoede-party) as instrument kry toenemend teenstand.³¹ Nietemin is en bly daar 'n verbintenis tot laasgenoemde metodiek wat moeilik op die korter termyn verander sal word. Trouens, kaderverset en -sabotasie (soos gesien binne Eskom) is reeds aan die orde van die dag, gekamoeffleer in 'n "struggle"-mentaliteit, met as uitgangspunt: tree teen ons op en ons saboteer dienslewering of ontwrig die openbare orde.³²
- 4) Eskalerende tendense en patrone van politieke onstabiliteit sal aan die orde wees gegewe politieke faktore en ook ekonomiese en maatskaplike faktore.³³
- 5) Verswakkende staattendense, historiese faktore, gebrekkige werksetiek en normatiewe oorwegings bevorder korrupsie, selfs endemiese korrupsie en die institutionalisering daarvan, wat aan staatskaping beslag gegee het. In 'n volgroeiende vorm met georganiseerde misdaad as belangrike grondslag, gee die samehang hiervan beslag aan 'n pakhanate-staat met onwillige (selfs gekoopte) misdadig-politieke elite wat nie bereid is om besluite te neem in algemene belang en ter wille van 'n gesonde openbare regsorde nie. Dit gaan meer as vyf jaar neem om hierdie sistemiese korrupsie en staatskaping suksesvol om te keer.
- 6) Bogenoemde aspekte hou 'n daadwerklike bedreiging in vir demokratiese en grondwetlike waardes – veral die toepassing daarvan.

Vervolgens word die fokus geplaas op die uitkomst van die 2021- en 2024-verkiesings in Suid-Afrika en die uitkomst daarvan.

4.2 'n Veranderende politieke spektrum en hersamestellings

In 'n vorige afdeling is die genoemde verkiesings reeds bespreek en daar word in hierdie afdeling net op uitkomst, tendense en patrone gekonsentreer. Sake wat hier belangrik is, is koalisiëpolitiek (inbegrepe die konsep van regering van nasionale, provinsiale en plaaslike eenheid); regeringsvraagstukke en -uitdagings; die ANC-dinamika; en opposisie-dinamika.

4.2.1 Koalisiëpolitiek

Koalisiëpolitiek binne die raamwerk van 'n konstitusionele demokrasie³⁴ (soos in Suid-Afrika) beskryf 'n scenario waar geen party 'n volstreekte meerderheid verwerf het nie en waar partye met mekaar moet saamwerk ten einde politieke besluite te kan neem. Heywood (2002:264) beskryf koalisië as: "... a grouping of political actors brought together either through the perception of a common threat, or through the recognition that their goals cannot be achieved by working separately." 'n RNE verwys (soos vroeër omskryf) na verskeie partye verteen-

³¹ Solidariteit, Afriforum en AfriSake het talle hofsake (sommige internasionaal) gevoer teen die toepassing van verteenwoordigendheid as transformatiewe norm (vergelyk Bosman, 2025:12).

³² De Ruyter se werk *Truth to Power: My three years inside Eskom* (2023) het die omvang van en werksaamhede van misdaadsindikate binne Eskom blootgelê, en na sodanige blootlegging deur 'n private instelling het dit uitloop op 'n aanslag op sy lewe.

³³ Laasgenoemde word later meer volledig ontleed.

³⁴ *Konstitusionele demokrasie* word geassosieer met grondwetlike, verantwoordbare en beperkte regering; die oppergesag van die reg; gereelde en vrye verkiesings, en die erkenning en beskerming van burgerregte as algemene kenmerke.

woordigend van die politieke spektrum wat saamwerk teen die agtergrond van 'n bepaalde krisis of uitdaging(s). Die implikasies van *koalisiepolitiek* in die algemeen en die konsep van 'n RNE in besonder is verreikend vir die werking en funksionering van enige demokratiese bestel – veral stelsels (soos aangetref in Suid-Afrika) wat gewoon is aan 'n oorheersende eenpartystelsel as uitkoms van demokratiese verkiesings. Na afloop van die 2021-plaaslike verkiesing was daar sowat 70 *hangrade* (geen party het 'n volstreekte meerderheid nie) in Suid-Afrika, wat koalisiepolitiek hier onafwendbaar gemaak het. Die 2024-nasionale en provinsiale verkiesing het beslag gegee aan 'n RNE op nasionale vlak en koalisiepolitiek in beide Gauteng en KZN. Die implikasies daarvan was verreikend en die volgende aspekte staan uit in hierdie verband:

- Die baanrekord van koalisiepolitiek op plaaslike vlak (veral, maar nie uitsluitlik sedert 2021 nie) was nie juis baie suksesvol nie. Dit was telkens bydraend tot die reeds versleggende finansiële, dienslewering- en besluitnemingsuitdagings waarvoor die meeste plaaslike regerings te staan gekom het.³⁵ Veral die groot metropole, insluitend Tshwane, Johannesburg, Mangaung, eThekweni, Ekurhuleni en Nelson Mandelabaai metropole het groot onstabieleite ervaar wat negatief op besluitneming en dienslewering gereflekteer het. (Vergelyk Mavuso, 2022:1-11; Duvenhage, 2022:187-214.)
- Die uitkoms van die 2024-verkiesing het ook koalisies op nasionale vlak en twee provinsies tot gevolg gehad. Waar plaaslike koalisies meestal ad hoc-ooreenkomste was, was nasionale en provinsiale koalisies meer gestruktureerd en het die problematiek van asimmetrie na vore getree. Met asimmetrie word bedoel dat die hersamestelling van koalisies op een vlak/omgewing kan verskil van dit wat op 'n ander vlak/omgewing tot stand gekom het. Die mees sprekende voorbeelde hiervan is die samestelling van die RNE wat fundamenteel verskil van die provinsiale regering in Gauteng. Op sy beurt weer verskil die provinsie Gauteng van KZN, terwyl die Noord-Kaap regeer word deur 'n ooreenkoms tussen die ANC en die VF Plus, wat heel uniek is. In hierdie asimmetrie lê die potensiaal vir konflik en onstabieleite tussen vlakke van regering met uitdagings ten opsigte van konsekwentheid van besluitneming en eenvormige regeerkundige praktyke. Dit dui onder meer ook op 'n de facto-vorm van federalisme wat besig is om vorm aan te neem en waarvan die Wes-Kaap waarskynlik die beste voorbeeld is.
- Oor die afgelope aantal dekades het al hoe meer politieke partye aan verkiesings begin deelneem, wat nie net dui op 'n fragmentering van die politieke proses nie, maar ook op die noodwendigheid van koalisiepolitiek. Hierdie perspektief hang ten nouste saam met die regerende ANC-regering se dalende steun sedert 2004.³⁶ Dit is

³⁵ Die krisis van plaaslike regering in Suid-Afrika word weerspieël deur die verslae van die ouditeur-generaal se kantoor wat dui op finansiële nie-volhoubaarheid, die groterwordende getal artikel 139-intervensies en die stygende getal diensleweringproteste op plaaslike vlak in Suid-Afrika. (Vergelyk Bole, 2022; Kekana, 2019; Duvenhage, 2022:187-214, vir besonderhede oor die uitdagings en krisisse van plaaslike regering in hedendaagse Suid-Afrika.) AfriSake het op 11 April 2025 ook 'n hofsak teen die President en die Kabinet begin om hul aanspreeklik te hou vir die onvermoë om plaaslike regeringsverval in Ditsobotla om te keer ten spyte van talle ingrypings op talle vlakke (Sakeliga Staff.2025).

³⁶ Tans is daar 609 geregistreerde partye waarvan 383 op nasionale vlak geregistreer is en 226 op óf provinsiale en/óf plaaslike vlak. Die OVK wil van 192 partye wat onaktief is ontslae raak (Heyns, 2025:1).

beklemtoon met die uitslae van die 2021-plaaslike verkiesing en die 2024-nasionale en provinsiale verkiesings. Met meningspeilings wat dui op verdere steunverliese vir die ANC,³⁷ is die projeksie tans dat verdere fragmentasie aan die orde sal kom, met nog groter uitdagings om koalisiepolitiek te laat slaag in belang van politieke stabiliteit, ekonomiese groei, goeie en vinnige besluitneming en die instandhouding van goeie regeerkundige prosesse.

- Die diep verdeelde aard van die Suid-Afrikaanse politiek en die fundamentele ideologiese verskille op die politieke spektrum maak onderlinge samewerking uiters uitdagend. Aan die linkerkant van die politieke spektrum bestaan swartmag- en revolusie-denke, sentrum-links staan die transformasiekonteks met sentrum-regs die liberale konteks en afskeidingsbewegings en reaksionêre denke na regs. Die aanwesigheid van identiteitspolitiek (met elke verkiesing tree dit al hoe sterker na vore) is bydraend tot polarisasie wat die bereiking van konsensus uiters moeilik indien nie onmoontlik nie. Die historiese patroon van eenpartydominansie, die historiese en kontemporêre aard van konflik binne die Suid-Afrikaanse samelewing, asook die kultuur van die bedryf van magpolitiek (middelpuntvliedend eerder as middelpuntsoekend) maak die bereiking van konsensus en samewerking 'n reuse uitdaging, soos bewys deur plaaslike koalisieregerings (in besonder in metro's) en patrone van politieke onstabiliteit wat gesonde demokratiese regeerkundige praktyke effektief ondermyn. Booyesen (2021:1) stel hierdie problematiek soos volg:

(D)isunited we stand ... Coalition politics and governance in South Africa epitomize instability. Facilitating and opportunistic party interest (that) prevail over accountable, constructive and developmental government. Coalition governments have not been responsible for creating the country's dismally performing, unaccountable local governments, yet coalitions have often exacerbated the poor showings.³⁸

Die huidige krisis binne die RNE beklemtoon bogenoemde stand van sake.

- Die afwesigheid van 'n sterk waardestelsel geanker in 'n politieke kultuur van onder meer verdraagsaamheid ('n grondliggende demokratiese is allermens bevorderlik vir samewerking, alliansies en koalisies). Wat duidelik is, is dat hier nuwe spelreëls op tafel is waarby politieke akteurs moet aanpas, tot dusver sonder groot sukses. Hierdie noodsaaklike en waarskynlik noodwendige aanpassing is 'n belangrike eis waarvoor die suksesvolle konsolidasie van demokratiese waardes in hierdie fase van politieke ontwikkeling te staan gekom het. Dit beklemtoon en bevestig die uitdagings waarvoor die RNE tans staan.

³⁷ 'n Meningspeiling van die *Social Research Foundation* (Februarie 2025) het die ANC-steun op so laag as 32% geplaas, die DA op 25%, die MK op 12%, die EFF op 6%, die IVP op 3% en die PA op 2%. Die meningspeiling het 'n 4% foutfaktor. Verder het die peiling aangedui dat 'n meerderheid deelnemers wil hê dat president Ramaphosa bedank en dat 'n vroeë verkiesing uitgeroep moet word (Hogg, 2025:1-11). 'n Peiling van die *Instituut vir Rasseaangeleenthede* (bekend gemaak tydens April 2025) het bevind dat die ANC-steun tot net 29,7% gedaal het en dié van die DA tot 30,3% gestyg het (Grootes, 2025).

³⁸ Raadpleeg Booyesen (2015:86; 2021:1-11), Kadima (2006:16) en Duvenhage (2023:99-121) vir 'n meer diepgaande ontleding van die uitdagings waarmee koalisiepolitiek in die algemeen en spesifiek in Suid-Afrika te make het.

4.2.2 *Die Regering van Nasionale Eenheid (uitdagings)*

Die maande sedert die RNE in funksionering is, het reeds die uitdagings soos hierbo genoem bevestig. Die onderhandeling oor kabinetsposte binne die RNE het onmiddellik die latente konflik en magspolitieke oriëntasie na die oppervlak gebring, met as uitkoms die ANC wat disproportioneel bevoordeel is ingevolge beide getalle maar ook die strategiese waarde van portefeuljes; die DA as grootste opposisieparty wat benadeel is; en klein partye wat effektief oorverteenvoerdig is betreffende die verhouding politieke steun versus kabinetsposisies. Fundamentele verskille het bykans onmiddellik na vore getree, inbegrepe die BELA-wet; die Wet op Onteining sonder Vergoeding; asook die beoogde Nasionale Gesondheidsversekeringswetgewing (NGV-wetgewing). Dit was egter die voorgestelde (lees ANC)-begroting en in besonder die kwessie van verhoogde belasting wat interne konflikte op die spits gedryf het.

Uitdagings ten opsigte van die goedkeuring van die begroting van 2025 het wel die weg gebaan vir 'n gladder aanvaarding van die 2026-begroting. Kwessies/konflikte bly nietemin aan die orde van die dag en die volgende stel uitdagings vir die RNE: die hernude soeke na interne konsensus en ooreenkomste ten opsigte van talle kwessies ten einde die RNE in posisie te hou; 'n minderheidsregering waarvolgens genoegsame steun onder partye op ad hoc-basis verkry kan word ten einde besluite deur te voer; die totstandkoming van 'n nuwe alliansie met vennote soos die EFF, IVP en ander kleiner partye;³⁹ en selfs die uitroep van 'n vervroegde verkiesing, sou onoorbrugbare verskille na vore kom. Laasgenoemde is myns insiens onwaarskynlik aangesien meningspeilings (waarna reeds verwys is) dui op verlaagde ANC-steunvlakke terwyl 'n plaaslike verkiesing vir 2026/7 boonop nog moet plaasvind. Hoewel die RNE (soos tans saamgestel) waarskynlik die beste scenario in belang van politieke stabiliteit en ekonomiese groei is, is die volhoubaarheid daarvan duidelik 'n groot kwessie en geensins 'n uitgemaakte saak nie. Die uitdagings hou verband met die kwessies wat vroeër binne die raamwerk van koalisiopolitiek bespreek is. Boonop is die interne dinamika van die breë kerk van die ANC 'n faktor wat in eie reg tot 'n onstabiele RNE bydra.

4.2.3 *Die ANC-dinamika*

Verlaagde steunvlakke vir die ANC (sedert 2004), verhoogde vlakke van politieke apatie (soos gemeet in verkiesings op alle vlakke), en die endemiese aard van faksiegevegte en leierskapstryde, kenmerkend van die historiese ANC, is tans aan die orde, en kan ook vorentoe verwag word.⁴⁰ Na dalende steunvlakke is reeds vroeër verwys, en wat apatie betref dui die 2024-verkiesing daarop dat slegs 16,2 miljoen van die 27,7 miljoen geregistreerde kiesers (58,6%) gestem het – in baie skerp kontras met die 89,3% wat aan die 1999-verkiesing deelgeneem het. As persentasie van alle stemgeregtigdes het net 41% van moontlike stemgeregtigdes aan verkiesings deelgeneem (HSRC:2024:1-11; Mbete, 2024:1-2). Die impak daarvan was veral groot op die ANC as die regerende party en projeksies soos vroeër

³⁹ Die MK-party wat aandrang op die verwydering van Cyril Ramaphosa as leier is tans 'n onwaarskynlike venoot, terwyl die ANC self aangedui het dat steun by ander partye gesoek sal word. In Gauteng-provinsie werk die ANC reeds saam met partye soos die IVP en die EFF, en bestaan die moontlikheid vir breër samewerking.

⁴⁰ Vir besonderhede oor ANC-steunverliese oor die laaste twee dekades kan Du Toit en De Jager (2015) geraadpleeg word en vir verhoogde vlakke van politieke apatie kan HSRC (2024:1-1) en Mbete (2024:1-2) geraadpleeg word. Ten opsigte van faksiegevegte en interne konflik word daar wyd in die akademie en media gerapporteer.

beklemtoon, dui tans daarop dat die steun vir laasgenoemde verder kan daal, soos deur onlangse meningspeilings aangedui. Die tendens wat sedert 2004 aan die orde was, kan nie net verder versleg nie maar ook versnel soos gesien is van die 2019- na die 2024-verkiezing, met die belangrike toets van die 2026-verkiezing wat voor die deur lê. (Vergelyk Du Toit & De Jager, 2015; Hogg, 2025; Grootes, 2025 vir dalende ANC-steunvlakke, histories en hedendaags.)

Die Nasionale Raadsvergadering van 2025 met as fokus die vordering ingevolge die toepassing van ANC-beleidsresolusies, was 'n geleentheid wat gebruik (misbruik?) is vir die mobilisasie van steun ten opsigte van die leierskapstryd wat voorlê met die oog op die Nasionale Konferensie van 2027. Laasgenoemde sluit 'n leierskapsverkiezing in. Met Ramaphosa wat sy posisie moet ontruim is daar reeds kandidate wat daarna streef om oor te neem, naamlik die adjunk-president Paul Mashatile en die sekretaris-generaal Fikile Mbalula, terwyl die naam van Patrice Motsepe ook meer onlangs na vore getree het.

Hoewel nog te vroeg om 'n oordeel hieroor te vel, is daar reeds sterk aanduidings van interne konflik en spanning wat aan die opbou is en wat tans ook reflekteer binne die RNE en die soeke/nie-soeke na 'n onderhandelde skikking binne die bestaande raamwerk.⁴¹

Die SAKP wat dit tans oorweeg om op sy eie aan die 2026-verkiezing deel te neem, volgens die woorde van die sekretaris-generaal van die SAKP: "... from now on we are contesting all elections starting with the (next) local government elections" kan verdere steunverliese vir die ANC beteken. Hul onafhanklike deelname aan die 2026-verkiezing is onlangs weer herbevestig met negatiewe implikasies vir die ANC. Hierdie problematiek word soos volg deur Joel Netshitenzhe (2024:1-4) beklemtoon as hy stel dat: "... the speculative basis and timing of the SACP's decision on elections that it could lead to the weakening of both the ANC and SACP and, by extension, the National Democratic Revolution and the Party's pursuit of socialism ...".

So ook is die MK-faktor tans 'n ernstige bedreiging vir die steunbasis van die ANC, soos beklemtoon deur beide die 2024-verkiezing asook die meningspeiling waarna vroeër verwys is en wat die ANC-steun op net 32% tot selfs minder stel. Die MK-groepering geniet ook ondersteuning uit die ANC en die groter ANC-alliansie, wat sonder twyfel negatief kan inwerk op laasgenoemde se prestasie in die komende plaaslike verkiesing. Dit sal ook 'n faktor wees in die leierskapverkiezing binne die ANC in 2027. Die impak van die MK-party is nie net beperk tot die ANC-alliansie nie, maar het ook 'n hersamestelling van opposisie-politiek tot gevolg gehad.

4.2.4 *Opposisie-dinamika*

Sedert die 2024-verkiezing het die meer konvensionele regering-opposisie-rol, eie aan die Westminster-tradisie (meerderheidsparty versus die tweede sterkste party in amptelike opposisie), groot veranderinge ondergaan. Met die RNE (bestaande uit 10 partye met bykans 70% steun, waarin die sterkste en tweede sterkste party en talle kleiner partye gehuisves is), het die MK-party as die amptelike opposisie na vore getree. Die party het 'n radikale anti-stelsel-oriëntasie ideologies geanker in Marxisme-Leninisme en Afrikanisme, inbegrepe die

⁴¹ Bronne na aan die ANC en binne die veiligheidsomgewing beklemtoon die bestaan van die volgende faksies/groeperinge binne die groter moederorganisasie: CR-faksie (koalitiesluiting, hervormings en internasionale samewerking); Paul Mashatile-groepering (pragmaties/steunbasis in Gauteng/bande met die EFF); Fikile Mbalula-groep (organisatories vanuit die ANC); MK-groep (steeds steun binne die ANC en kan na RET-groep herlei word); en kleiner groepe wat werk binne die breër raamwerk van alliansies en koalities).

verwerping van die Romeins-Hollandse Reg asook die Britse Gemenereg, en derhalwe ook fundamentele aspekte waarop die 1996-RSA-Grondwet berus (MK Party, 2024). Hierdie opposisierol is ver links op die politieke spektrum en verskil wesenlik van die sentristies-regse opposisierol wat met die DA geassosieer word⁴².

'n Nuwe maar belangrike opposisierol kan beskryf word as 'n intra-regeringsopposisie. Hier word verwys na partye binne die RNE wat 'n opposisierol vervul ten opsigte van die oorheersende ANC, soos uitgespeel ten opsigte van byvoorbeeld die BELA-wetgewing; Wet op Nasionale Gesondheidsversekering; Wet op Onteining sonder Vergoeding; en die aanvaarding en goedkeuring van die nasionale begroting. Hierdie vorm van opposisie (eie aan die nuwe spelreëls van koaliesiepolitiek) is een van die faktore wat stabiliteit en kontinuïteit binne die RNE in gevaar stel en selfs sy voortbestaan kan bedreig, waarna reeds verwys is. In hierdie opsig mag 'n nuwe koalisie vorentoe vorm aanneem of moet die ANC as 'n minderheidsregering funksioneer en optree. Hierdie aspek is belangrik ten opsigte van politieke besluitneming (of moontlik die gebrek daaraan) en selfs ten opsigte van stelselstabiliteit met die MK-party, wat alles in die stryd werp om van Cyril Ramaphosa en die toepassers van die bevindinge van die Zondo-kommissie ontslae te raak.

'n Verdere verandering van die meer tradisionele rol van opposisiepolitiek (hoewel reeds meer gevestig op plaaslike vlak, maar nie tot dieselfde mate op provinsiale en nasionale vlakke nie) is die konsep van asimmetriese opposisierolle. Binne een omgewing/vlak werk twee of meer partye saam, maar staan in ander omgewings/vlakke in opposisie teenoor mekaar. Die ANC se samewerking met die EFF en die uitskakeling van byvoorbeeld die DA op hierdie vlak is in skerp kontras met dit wat op nasionale vlak binne die RNE gebeur. So werk die VF Plus weer saam met die ANC op provinsiale vlak in die Noord-Kaap. Hierdie aspek gaan vorentoe waarskynlik kompleks word namate die ANC steun verloor, nuwe partye steun-basisse vestig en konsolideer, en koaliesiepolitiek verder praktyk word in omgewings van politieke besluitneming. Dit gaan vorentoe groot uitdagings stel vir politieke stabiliteit, effektiewe en verantwoordbare regering en die suksesvolle konsolidasie van demokratiese waardes en instellings.

4.2.5 *Gevolgtrekkings*

Die volgende paar jaar dui op groot veranderings aan die politieke spektrum met die potensiaal (om in samehang met ander faktore) tot groter onstabiliteit by te dra. Die volgende is in hierdie opsig belangrik:

- 1) Die toenemende voorkoms van koaliesiepolitiek (op alle vlakke) definieer nuwe spelreëls in talle omgewings, met nuwe vereistes vir die konsolidasie van demokratiese waardes;
- 2) Die aanwesigheid van opposisie-asimmetrie beklemtoon 'n bykomende eis in bogenoemde verband;
- 3) Die baanrekord van opposisiepolitiek (veral op plaaslike vlak asook binne die RNE tot dusver) beklemtoon die uitdagings waarmee koaliesiepolitiek tans te make het. Hierdie aspekte sluit in die steunverliese van die ANC as die ou regerende party, met

⁴² Sake waarop die party fokus is die vereniging van alle progressiewe kragte, nasionaal en internasionaal; die gelyke herverdeling van produksiefaktore; demokratiese sentralisme soos geassosieer met kommunistiese state, asook gedekoloniseerde onderwys (MK Party, 2024:1-62).

projeksies dat dit nog verder kan verlaag; die fragmentasie van die politieke proses; diepliggende ideologiese verskille, en 'n geskiedenis van konflik.

- 4) Die hersamestelling van die opposisie met 'n radikale (selfs anti-stelsel-) opposisie in die plek van die tradisionele sentrum-regse opposisie (lees DA) van die verlede dra die potensiaal vir groter onstabiliteit;
- 5) Die beëindiging van die RNE ('n moontlikheid) met uitkomst waaronder 'n nuwe koalisie; 'n minderheidsregering, en 'n vervroegde verkiesing kan selfs nie uitgesluit word nie.

Bogenoemde veranderlike beklemtoon die moontlikheid van groter politieke onstabiliteit en 'n omgewing waarin die konsolidasie van demokratiese waardes nog groter uitdagings gaan stel.

4.3 Die politieke ekonomie van Suid-Afrika⁴³

Bykans 'n dekade gelede het R.W. Johnson (2015) 'n ekonomiese krisis vir Suid-Afrika in die vooruitsig gestel. Later (2019:1) het hy hierna verwys as: "South Africa's slow motion momentum towards a financial train crash (that) has begun to speed up". Hierdie spreekwoordelike trein is tans besig om ernstig te ontspoor, met 'n krisis tot gevolg wat onafwendbaar blyk te wees. Ann Bernstein se opsomming hiervan is: "We have no more money!" (BusinessTech, 2025a:1). Hierdie problematiek kan ten beste verduidelik word deur te fokus op regeringsbesteding/finansiële nievolhoubaarheid enersyds en andersyds groeiende buitelandse skuld, 'n beperkte belastingbasis asook beperkte (selfs negatiewe) ekonomiese groei. Die huidige begrotingskrisis in Suid-Afrika is simptome van bogenoemde samehang van faktore. Hierdie aspekte word kortliks toegelig.

Die finansiële krisis in Suid-Afrika word weerspieël deur sake soos die finansiële inploffing van regeringsinstellings (in besonder plaaslike regerings); begrotingstekorte op talle vlakke, waarvan die huidige nasionale begroting 'n sprekende voorbeeld is, en finansiële tekorte by semi-staatsinstellings, met Eskom die bekendste. Tydens 2024 het Suid-Afrikaanse munisipaliteite groothandelaars (byvoorbeeld Eskom, waterrad, ens.) R118,7 miljard geskuld. Hiervan moet sowat 90 miljard na Eskom gaan en R58,5 miljard ressorteer onder munisipale skuldverligting (Neethling, 2024:1). Die benarde situasie van plaaslike regering word ook geïllustreer deur falende infrastruktuur en 'n onvermoë om basiese dienste te lewer. Kortom, die situasie is dat talle plaaslike regerings nie finansiëel volhoubaar is nie, toenemend afhanklik raak van die staat en nie op eie bene kan staan nie. Verlede jaar het Eskom 'n hulp pakket ter waarde van R254 miljard van die regering ontvang, maar is steeds nie finansiëel solvent genoeg om volhoubare kragvoorsiening te verseker nie (Neethling, 2024:3).

Suid-Afrika se skuld las as persentasie van die bruto binnelandse produk (BBP) het ook teen 'n versnelde tempo oor die laaste dekade of langer dramaties geëskaleer. Tydens 2008/9 is Suid-Afrika se buitelandse skuld bereken op 23,6%, wat tot en met 2024/5 op 74,7% te staan gekom het – sowat drievoudig meer in minder as twintig jaar en steeds stygend (Botha, 2025:1-4). Neem verder in berekening dat tydens die 2024/5-belastingjaar die koste om die skuldrekening te diens R389,6 miljard was, oftewel meer as 20 sent in elke rand (BusinessTech, 2025a:1-3;2025b). Hierdie patroon is nie finansiëel volhoubaar nie en word duidelik weerspieël

⁴³ As gevolg van beperkte ruimte word net die kernaspekte uitgelig.

deur die begrotingsuitdagings waarvoor Suid-Afrika tans te staan gekom het. In samehang hiermee moet Suid-Afrika se beperkte (selfs krimpende) belastingbasis ook verreken word.

Die beperkte grootte van die Suid-Afrikaanse belastingstelsel word weerspieël deur die feit dat slegs sowat 1,66 miljoen van die sowat 64 miljoen mense 76,2% van alle persoonlike belasting betaal, terwyl slegs 1051 maatskappye (0,2% van die totaal) 72,3% van die maatskappybelasting betaal (Libera, 2024:1-2). Tydens 2024 het 38,000 belastingbetalers Suid-Afrika verlaat, bereken teen 'n waarde van R3 miljard (Businnestech, 2025b:1-3), en binne bepaalde belasting kategorieë word tans heelwat minder belasting gehef as byvoorbeeld 'n dekade gelede.⁴⁴

Hierteenoor ontvang 19,2 miljoen burgers algemene maatskaplike toelae, en indien die COVID-19-toelae ingereken word staan die totaal op sowat 27 miljoen. Dit kan hiervolgens vertolk word dat net 12% van die bevolking 'n veiligheidsnet vir sowat 50% van die totale bevolking verskaf. Bronne beklemtoon ook die rasdiskriminerende aard van hierdie toelae (Statista, 2022; Heyns, 2023).

Bogenoemde moet boonop binne 'n swartbemagtigingskonteks beoordeel word waar oormatige regulering en beperkte diensverskaffers (nie 'n ope mark nie) die koste van produkte en dienste die hoogte laat inskiet. Bernstein van die *Centre for Development Enterprise* (volgens haar berekening) wys daarop dat die koste van die swartbemagtigingsinisiatief Suid-Afrika oor 3 jaar tot R50 miljard kon spaar (BusinessTech, 2025b:1-3).⁴⁵

As al bogenoemde faktore ook geplaas word binne die konteks van 'n ekonomie wat oor die laaste dekade met gemiddeld rondom 1% gegroei het en die vooruitsigte vir ekonomiese groei vorentoe boonop baie beperk is, kan ernstige vrae gevra word oor die volhoubaarheid van die politieke ekonomie binne die groter stelsel. (Vergelyk O'Neill, 2025:1-3 vir ekonomiese groei en groeioproeksies vir die volgende 5 jaar asook die feit dat die IMF Suid-Afrika se voorspelde groeikoers van 1,5% tot 1% afwaarts aangepas het.) Laasgenoemde is veral waar as ambisieuse inisiatiewe ter sprake is (soos deur die ANC gemandateer) wat insluit die Nasionale Gesondheidsversekering (NGV) en inisiatiewe waarvolgens onteiening sonder vergoeding kan plaasvind met verreikende implikasies vir ekonomiese en finansiële investering en ook groei wat noodsaaklik is om werk te skep en ander maatskaplike uitdagings aan te pak.

4.3.1 Gevolgtrekkings

- 1) Die Suid-Afrikaanse ekonomie en finansiële bestel is nie volhoubaar nie en moet óf meer belasting hef, verdere buitelandse lenings aangaan, óf staatsbesteding aansienlik inkort. Nie een van bogenoemde is gewild en/of uitvoerbaar binne die huidige politieke paradigma asook die ekonomiese/finansiële klimaat nie. Die politieke wil om moeilike besluite te neem ontbreek ook grootliks.
- 2) 'n Eskalerende skuldvas (teen 'n versnelde tempo); beperkte tot lae vlakke van ekonomiese groei; populistiese projekte, en 'n verswakkende staatsbedeling lê ten grondslag van die uitdagings hierbo genoem.

⁴⁴ Die afwaartse belastingtrajek, histories beskou, kan so voorgestel word: Tydens 2014 was daar in 'n bepaalde belastingkategorie 44 693 belastingbetalers met 'n belasbare inkomste van R21,6 miljard en 'n belastingverdiensle van R6,2 miljard. Teen 2023, binne dieselfde kategorie, was daar 37 584 belastingbetalers (15,9% minder) met 'n belasbare inkomste van R9,9 miljard en 'n belastinginkomste van R3,2 miljard – 'n daling van 49,3% (BusinessTech, 2025b: 1-3).

⁴⁵ Lees hierdie argument in samehang met die implikasies van die transformasieprojek soos vroeër aan die orde gestel is.

- 3) Met 'n vlug van belastinginkomste, lae ekonomiese groeitrajekte, eskalerende en endemiese korrupsie, 'n verswakkende internasionale posisie en kapasiteitsbeperkings staan Suid-Afrika voor reuse ekonomiese en finansiële uitdagings wat vorentoe drasties en vinnig verder kan versleg.
- 4) Nie net polities nie, maar ook in ekonomiese en maatskaplike opsigte bied die transformasieparadigma (en die wyse waarop dit toegepas word) nie meer antwoorde vir die uitdagings van ons tyd nie en daar moet na 'n nuwe polities-ekonomiese paradigma gesoek word.

4.4 Maatskaplike uitdagings

'n Volledige ontleding van maatskaplike toestande in Suid-Afrika val buite die bestek van die navorsingsfokus van hierdie dokument, daarom word volstaan met 'n samevatting van belangrike sake as onderbou vir die groter navorsing.

- 1) Suid-Afrika word beskou as een van die mees ongelyke samelewings ter wêreld (ICTJ, 2022). Hierdie ongelykheid het nie wesenlik verander sedert die ANC in 1994 beheer oorgeneem het nie. Die wit politieke elite is wel vervang met 'n bevoorregte swart elite wat die swart-op-swart gaping dramaties laat toeneem het.
- 2) Na Suid-Afrika is reeds as 'n misdadaastaat verwys. Nie net funksioneer georganiseerde misdaad op ongekende vlakke nie, maar gewone misdaad is eskalerend en problematies. Bykans 'n halfmiljoen mense is tussen 1994 en 2017 vermoor. Syfers dui daarop dat 58,4 moorde gemiddeld per dag plaasvind, waarvan sowat 40 per maand binne die taxibedryf is. 115,8 verkrachtings vind boonop gemiddeld daaglik plaas (Cronje, 2017:58; Baxter, 2020).
- 3) In samehang met misdadendense is Suid-Afrika ook een van die mees gewelddadige samelewings ter wêreld, met patrone van geweld wat insluit xenofobie; taxi-geweld; kulturele en rasgebaseerde geweld; vigilantisme; geslagsgeweld; arbeidsonstabiliteit en politieke sluipmoorde. Sterftesyfers in Suid-Afrika is telkens hoër as in state waar aktiewe burgeroorloë aan die orde is (Vergelyk Duvenhage, 2021:713-737; 2023a:116-148).
- 4) Gebroke samelewings- en familiestrukture is prominent en endemies aan ons samelewing. Van die 19 miljoen kinders tydens 2017, het 7,5 miljoen enkelouers gehad en 6,5 miljoen was wees (Cronje, 2017:39-61).
- 5) Sowat 10%, oftewel 6 miljoen mense beskik nie oor wettige identiteits- en verblyf-dokumente om in SA woonagtig te wees nie. Aanspraak word wel gemaak op maatskaplike dienste en toepaslike toelae (Owusu-Sekyere, 2022:1-14).
- 6) Tot 80% van plaaslike regerings, hospitale en skole word as wanfunksioneel geag of word met ernstige wanfunksionaliteite geassosieer.
- 7) Die ineerstorting en/of disintegrasie van nutsmaatskappye, waaronder Eskom, Transnet, die Poskantoor en andere, werk negatief in op die welstand van die burgers in die algemeen.

4.4.1 Gevolgtrekking

Eskalerende maatskaplike uitdagings teen die agtergrond van enersyds beperkte ekonomiese groei en andersyds swak dienslewering is verantwoordelik vir swak lewensgehalte en kan selfs patrone van politieke onstabiliteit nog verder aanhelp. Dit is nie 'n omgewing wat gunstig

is vir die konsolidasie van demokratiese waardes en stelsel-stabiliteit nie. In samehang met staatkundige en politieke-ekonomiese faktore stel maatskaplike probleme groot uitdagings wat in die volgende jare doelmatig hanteer moet word indien 'n eskalerende krisis verhoed wil word.

4.5 'n Veranderende Internasionale Omgewing

Midde in 'n fase van snelle internasionale veranderinge, ingesluit eskalerende konflikte (Israel en Midde-Oosterse state, Rusland en die Oekraïne, konflikte op die Afrika-vasteland) en potensieel eskalerende konflikte (China versus Taiwan; Noord-Korea versus Japan en andere; Wes-Europa versus Rusland en bondgenote) is die wêreldpolitiek tans meer onstabiel as in dekades. Aangevuur deur verskuivende politieke magsbasse, handelsoorloë en politieke herbelynings, word Suid-Afrika gedwing om aan te pas by veranderende omstandighede en is die volgende belangrik:

- 1) Suid-Afrika se verhoudings met tradisionele bondgenote waaronder Rusland, China, Iran en Noord-Korea, is besig om verhoudings met Westerse state, in besonder die VSA, drasties te laat versleg. Dit is veral die saak wat Suid-Afrika by die Internasionale Strafhof teen Israel aanhangig gemaak het, wat eersgenoemde die gramskap van die Trump-administrasie op die hals gehaal het en gelei het tot die uitsetting van Suid-Afrika se ambassadeur (Ebrahim Rasool) asook die militêre attaché; die opskorting van gesondheidshulp (USAID) en militêre samewerking. Die waarskynlike beëindiging van die AGOA-ooreenkoms, met verreikende negatiewe implikasies vir handelsuitvoere en 'n nie-groeiende ekonomie word ook in die nabye toekoms in die vooruitsig gestel.⁴⁶
- 2) Die huidige gewapende konflik tussen die VSA en Israel versus Iran is besig om te eskaleer tot 'n streekskonflik met verdere eskalasië 'n moontlikheid.
- 3) Suid-Afrika is boonop tydens 2023 deur die Financial Action Task Force op die gryslys geplaas, gemotiveer deur geldwassery en die betrokkenheid by en/of finansiering van terroriste-organisasies (Burger, 2023:1-3). Hoewel onlangs opgehef, was hierdie plasing negatief vir ekonomiese en finansiële investering. Tans benodig die Suid-Afrikaanse ekonomie dringend investering ten einde ekonomiese groei en ontwikkeling te verseker.
- 4) Toestande op die Suider-Afrikaanse subkontinent, onder meer die konflik in die DRK; die ISIS-bedreiging in die noorde van Mosambiek (vergelyk Hanlon, 2020); georganiseerde misdaad en die optrede van sindikate op die subkontinent, en opposisie teen vreemdelinge haat as gevolg van die getal onwettige immigrante in Suid-Afrika, raak Suid-Afrika negatief in sy politieke beeld en ook as 'n bestemming vir ekonomiese en finansiële investering.
- 5) Kritiek teen Suid-Afrika se binnelandse beleid en die rasgebaseerdheid daarvan is ook besig om internasionaal veld te wen en kan verhoudings met veral Westerse state negatief raak, met groot ekonomiese en finansiële implikasies soos aangedui.

⁴⁶ AGOA (The African Growth and Opportunities Act) maak dit vir Sub-Sahara Afrikastate moontlik om handel te dryf met die VSA sonder dat invoerbelasting betaal word. Tydens 2022 was 2,4% van SA se totale uitvoere onder die vaandel van AGOA. Die handel raak veral die voertuigbedryf (1,4 miljard US\$); ferro-allooië (368 miljoen US\$); sitrus-uitvoere (132 miljoen US\$); juweliersware (110 miljoen US\$); en wyn-uitvoere (65 US\$) (Joosub, 2024). Die ooreenkoms is onlangs vir 'n verdere jaar hernu.

4.5.1 Gevolgtrekking

Waar Suid-Afrika direk na 1994 'n gunsteling van die wêreld was, het die situasie veral sedert die Zuma-era, maar ook onder die leiding van Ramaphosa, wesenlik verander. Nie net loop Suid-Afrika gevaar (soos tydens die apartheidsera) om weereens as 'n muishondstaat beskou te word nie, maar daar is ook risiko's ten opsigte van minder internasionale hulp en ondersteuning, en vorms van disinvestering en sanksies word geensins uitgesluit nie – veral as die handeling en uitsprake van die Trump-administrasie ernstig opgeneem word.

Suid-Afrika gaan dit vorentoe moeilik vind om die spreekwoordelike skip te stuur in onstuimiger en meer onsekere waters soos wat die konflik tussen die VSA en Israel enersyds en Iran en sy bondgenote (waarvan Suid-Afrika deel is) begin eskaleer. Verhoudings met state soos Rusland, China en Iran en die stryd teen Israel en by implikasie die VSA, kan teen 'n baie hoë prys kom in 'n tyd dat Suid-Afrika dit uiters moeilik ekonomies en finansiël kan bekostig. Aanpassings aan Suid-Afrika se binnelandse beleid (lees die rasgebaseerde, sentralistiese en sosialistiese transformasieprojek) kan vorentoe deurslaggewend wees om ekonomiese groei asook plaaslike en internasionale investering te verseker.

5. Tendensbepaling/-handhawing/-verandering

Die verswakkende staat-tendens, reeds dekades met ons, versleg verder met bepaalde negatiewe uitkomst, waaronder institusionele agteruitgang en verval; swak dienslewering; gebrekkige regeerkundige en bestuurspraktyke; ontoereikende en onetiese finansiële bestuur, en groterwordende skuldlaste op talle vlakke. Dit skep 'n gunstige omgewing vir korrupsie en georganiseerde misdaad. Indien daar nie drastiese teenoptrede is nie, kan die grondslag gelê word vir die verdere verbroekeling van die staat, met in die uiterste vorm beskou, pogings tot sesessie (lees KZN en die Wes-Kaap) op lang termyn – laasgenoemde tans onwaarskynlike moontlikhede op korter en medium termyn.

Die transformasieprojek, 'n projek in sosiale en politieke ingenieurswese met 'n sentralistiese, populistiese en sosialistiese ingesteldheid, dra die saad van sy eie totnietgaan ingevolge 'n onvermoë om ekonomiese groei en ook ontwikkeling te bewerkstellig; die vestiging van rasdiskriminerende praktyke en die institusionalisering daarvan, asook die vestiging en institusionalisering van patronaatskappe wat lei tot endemiese korrupsie en staatskaping. Die omvangryke wyse waarop ANC (en ander) politieke elites betrokke is by endemiese korrupsie en staatskaping (soos bevind deur onder meer die Zondo-kommissie van Ondersoek) maak daadwerklike optrede meestal onwaarskynlik. Om weg te beweeg van die transformasieprojek (en die negatiewe implikasies wat hiermee geassosieer word) impliseer die weg van fundamentele hervorming die soeke na 'n nuwe politiek-ekonomiese paradigma waarvoor die ANC tans allermins gereed is.

Ernstige interne konflik binne die breë kerk van die ANC; steunverliese in die afgelope verkiesings; die SAKP en elemente van COSATU wat hulself los van die ANC wil plaas in komende verkiesings; 'n uiters moeilike plaaslike verkiesing wat voor die deur lê, en 'n bepalende leierskapsverkiesing in 2027 om 'n opvolger vir Ramaphosa aan te dui, beklemtoon die broosheid van die groepering wat Suid-Afrika vir reeds meer as 30 jaar regeer.

Bogenoemde toedrag van sake word vererger deur meningspeilings (reeds na verwys) wat dui op 'n verdere dalende trajek in steun en groot finansiële uitdaging vir die eens dominante hegemonie. Die trajek van 'n verswakkende ANC (lees ook alliansie) gaan voortduur en kan selfs die einde van die organisasie as 'n oorheersende magsfaktor in Suid-Afrika beteken.

Pogings om steun te herwin kan lei tot uiterste populistiese politiek, wat ons reeds sien ingevolge wetgewende raamwerke waaronder BELA, onteiening sonder vergoeding; nasionale gesondheidsversekering en ander sake waaroor die ANC reeds resolusies aanvaar het. Hierdie veranderende konteks hou die potensiaal in vir groot politieke onstabieleit en onsekerheid en is op sigself negatief vir ekonomiese groei en ontwikkeling.

Die RNE, 'n betreklik nuwe konsep en politieke bestuursraamwerk vir Suid-Afrika op nasionale vlak, hou die potensiaal in vir onstabieleit as gevolg van onder meer diepliggende ideologiese verskille, die ANC wat steeds as 'n dominante hegemonie wil bly regeer, en die kompleksiteite van politieke, ekonomiese en maatskaplike kwessies wat hanteer moet word. Bogenoemde word bevestig deur die huidige onenigheid oor die finalisering van die staatsbegroting en die implikasies daarvan vir goeie regering en regeerkundige praktyke. Indien die RNE in krisis verval (soos wat tans die geval is) is verskeie uitkomstige moontlik, waaronder 'n nuwe koalisie met ander strategiese vennote waaronder die EFF en/of die MK-party (laasgenoemde meer onwaarskynlik solank Ramaphosa die ANC-leier is); 'n minderheidsregering wat op *ad hoc*-basis steun mobiliseer, en selfs 'n vervroegde verkiesing. Hierdie konteks hou die potensiaal in vir groot onstabieleit en onsekerheid.

'n Ongesonde politieke ekonomie word veroorsaak deur onder meer die transformasieprojek met kaderontplooiings as meganisme van beheer; die aanvaarding en toepassing van populistiese wetgewing; eskalerende staatskulde; swak finansiële bestuur, veral op plaaslike vlak; swak dienslewering in die algemeen, en uitgebreide endemiese en sistemiese korrupsie tot op die vlak van staatskaping. Hierdie omgewing is allermins bevorderlik vir buitelandse en/of binnelandse investering, wat belangrik en selfs noodsaaklik is vir ekonomiese volhoubare groei. Projekies dui ook nie juis op sterk groei oor die komende vyf jaar nie, en groot strukturele veranderinge (waaronder deregulering en wysigings aan die transformasieprojek), noodsaaklik vir ekonomiese groei, is onwaarskynlik in die nabye toekoms – gegewe die situasie waarin die ANC tans verkeer. Die bereiking van 'n fiskale afgrond, indien nie reeds bereik nie, kan allermins uitgesluit word.⁴⁷

Verwakkende staatsomstandighede, eskalerende patrone van politieke onstabieleit, endemiese korrupsie en staatskaping lê die grondslag vir 'n misdadaastaat – waarna soms ook verwys word as 'n pakhante- of predatorstaat. Die uitgebreide vlak waarop politieke elites met misdadige geassosieer word (dit wil sê die wil om op te tree ontbreek) asook 'n wanfunksionele strafregstelsel maak optrede onwaarskynlik en 'n voortsetting van die status quo die meer aangewese opsie indien demokratiese meerderhede en politieke mag en beheer verseker kan word.

Patrone van politieke onstabieleit, beperkte tot negatiewe ekonomiese groei, swak onderwys, gesondheidsdienste en dienslewering dra ook by tot eskalerende maatskaplike uitdagings waaronder armoede, ongelykheid, werkloosheid (veral onder die jeug), misdadige en georganiseerde misdadige asook patrone van rassisme. Die steeds toenemende getal mense afhanklik van maatskaplike toelae gaan vorentoe al hoe moeiliker volhoubaar wees in beperkende ekonomiese en finansiële omstandighede soos uitgewys. Hierdie tendens sal voortgesit word in die komende vyf jaar, met 'n sterk moontlikheid dat omstandighede nog verder sal versleg.

⁴⁷ Met 'n fiskale afgrond word bedoel 'n situasie waar staatsuitgawes (lees salarisse, toelae, rente op staatskulde, ens.) alle staatsinkomste oortref (Rossouw, 2022:4). Die nastrewing van populisme plaas nog groter druk op staatsuitgawes. Verskeie ekonome, waaronder Parsons (2020:1), het reeds gewys op die risiko's ten opsigte van die bereiking van 'n fiskale afgrond.

'n Veranderende internasionale omgewing en swak verhoudings met leidende (lees Westerse) rolspelers kan bydra tot internasionale isolasie, beperkte investering en selfs sanksies. Die Trump-administrasie se optrede teen Suid-Afrika tot dusver (en wat moontlik vorentoe kan kom) is 'n voorbeeld in hierdie verband. Die beëindiging van die AGOA-ooreenkoms (waarna vroeër verwys is) is 'n moontlikheid, terwyl geteikende sanksies teen ANC-elites en andere ook as moontlikhede geopper word. (Die AGOA-ooreenkoms is onlangs vir 'n verdere jaar verleng, maar te midde van verslegtende verhoudinge tussen Suid-Afrika en die VSA.) Hierdie patroon, gegewe die interne situasie in Suid-Afrika en hoe dit vorentoe kan ontvou, kan hierdie veranderlike moontlik baie negatief maak indien verkeerde bondgenote geïdentifiseer word en strategiese handelsvennote (lees die Weste) verwaarloos word – juis dit wat nou besig is om te gebeur.

6. Scenariogerigte en evaluerende perspektiewe

Die voorafgaande ontleding beklemtoon die gekompliseerde aard van kernveranderlikes, die samehang en/of konflikterende aard hiervan en die onsekerheid van uitkomst. Nieteenstaande hierdie toedrag van sake bestaan daar tog 'n samehang van kernveranderlikes wat dui op 'n negatiewe tot moontlik baie negatiewe scenario wat oor die volgende vyf jaar hier kan uitspeel. 'n Positiewe scenario is myns insiens meer normatief (of ideaaltipes) van aard en is afhanklik van sake soos sterk en hervormingsgesinde leierskap; die wegbeweg van ideologies beperkende raamwerke en populistiese benaderings, asook inisiatiewe wat daadwerklike staatsbou en nasiebou bevorder.⁴⁸ Die kernveranderlikes sluit in die vermoë (al dan nie) tot:

- Die handhawing van politieke stabiliteit;
- Staatsbou en kapasiteitskepping;
- 'n Politieke raamwerk vir ekonomiese groei en ontwikkeling;
- Nasiebou en die akkommodering van minderhede;
- Demokratiese konsolidasie;
- Die aanpak van maatskaplike uitdagings;
- 'n Heroriëntasie van internasionale verhoudings.

6.1 *Politieke stabiliteit*

In die omgewingsverkenning is verskeie faktore aangetoon wat tot eskalerende onstabiliteit kan bydra, waaronder verswakkende staatstendense (swak grensbeheer; diensleweringstuitdaginge, uitdagings rakende kapasiteit ensovoorts); beperkte ekonomiese groei; swak regeerkundige praktyke en polities-gemobiliseerde verwagtinge (populisties van aard) wat 'n reeds onstabiele politieke situasie verder kan laat versleg. Die klassieke Huntington-tesis (1968:1-8) van die mobilisasie van hoë verwagtinge en die onvermoë van instellings en prosesse (institusionalisering) om hieraan uitdrukking te gee lê ten grondslag van patrone van politieke onstabiliteit in Suid-Afrika. 'n Kombinasie van faktore, waaronder hoë vlakke van armoede; beperkte ekonomiese groei; gemobiliseerde verwagtinge, en instellings wat onderpresteer of selfs heeltemal wanfunksioneel raak, kan lei tot uiterste patrone van stelsel-onstabiliteit.

⁴⁸ Raadpleeg Duvenhage (2024:320-341) vir meer besonderhede oor die noodsaak, fokusareas en strategiese aspekte ten opsigte van die fundamentele hervorming van die staatkundige bestel in Suid-Afrika.

Plaaslike regering kan as 'n voorbeeld van laasgenoemde dien. Sonder daadwerklike ingrypings is 'n bestesaakscenario die status quo, wat toenemend versleg tot 'n negatiewe scenario van uiterste onstabiliteit, onder meer teweeggebring deur snellers soos die 2026/7-plaaslike verkiesing, die Nasionale Konferensie van die ANC waarin nuwe leierskap aangewys moet word, en/of die potensieel destruktiewe rol van antistelselpartye waaronder die MK-party. Ten opsigte van laasgenoemde kan verwys word na die politieke geweld in KZN tydens 2021, soos na verwys in die teks. Die vermoë van die staat kan onder sodanige omstandighede ernstig getoets word, met revolusionêre onstabiliteit 'n moontlikheid binne 'n uiters negatiewe scenario.

6.2 Staatsbou en kapasiteitskepping

Die huidige stand van instellings op verskeie vlakke (nasionaal, provinsiaal en plaaslik) dui op ernstige vlakke van wanfunksionaliteit en selfs institusionele verval, soos in die studie gemotiveer. Die nasionale projek van transformasie en in besonder die ontplooiing van kaders in strategiese posisies op alle vlakke van die regime (semistaatsinstellings ingesluit) lê aan die wortel van die probleem. Dit is ironies dat 'n sterk staat juis nodig is om uitvoering te gee aan die nasionale projek, maar dit word ondermyn deur die genoemde aanstellings, wat ook ten grondslag lê van endemiese korrupsie en praktyke wat met staatskaping verband hou, soos by uitstek deur die Zondo-kommissie van Onderzoek uitgewys is. Laasgenoemde is juis die teenoorgestelde van staatsbou en kapasiteitskepping. Ongeag hierdie negatiewe uitkomst en uitgespelde beloftes tot kapasiteitsbou en die herstel van staatsinstellings het weinig tot dusver hiervan gekom, en ontbreek die politieke wil om die transformasieprojek indringend te hersien, merieteaanstellings te maak en instellings te herbou wat in algemene belang kan optree. Veral op plaaslike vlak bereik die probleem die punt waar dit onbestuurbaar raak. Geen aanduiding bestaan dat die regerende ANC op die oomblik van hierdie fundamentele beleidsoriëntasies (lees radikale transformasie) gaan afwyk nie. Trouens, met die aanvaarding van uiterste populistiese beleidsraamwerke waaronder BELA, die Wet op Onteining sonder Vergoeding en die NGV, word die teenoorgestelde juis beklemtoon. Dit kan uitloop op 'n negatiewe (tot uiters negatiewe scenario) ingevolge sake soos ekonomiese groei (of eerder die gebrek daaraan); patrone van swak dienslewering en onstabiliteit, en 'n onvermoë om maatskaplike uitdagings suksesvol aan te pak.

6.3 Politieke raamwerk vir groei en ontwikkeling

Die Nasionaal Demokratiese Revolusie-idee as grondslag en *transformasie* as ideologiese raamwerk het as uitkomst gehad gebrekkige ekonomiese groei, endemiese korrupsie en selfs staatskaping, met ernstig diskriminerende praktyke (lees ekwiteits- en SEB-wetgewing). Hierdie raamwerk vir groei en ontwikkeling (soos telkens in die teks aangetoon) is ontoereikend en die behoefte aan 'n gefundeerde raamwerk, 'n sterk staat wat hieraan uitvoering kan gee en waarvan die grondslag fundamenteel verskil van die sentralistiese, sosialistiese en populistiese beleidsraamwerk eie aan *transformasie*, is tans dwingend noodsaaklik. Dit is nietemin te betwyfel of die leierskap gereed is vir sodanige fundamentele paradigmatverandering – juis dít wat nou vereis word. Trouens, die aanduidings is daar dat, met die aanvaarding van populistiese wetgewing (soos vroeër aangedui), die ANC veel eerder meer ekstremisties wil handel soos ook bevestig deur die aanvaarding van talle resolusies met 'n sterk populistiese oriëntasie by die laaste Nasionale Konferensie van die regerende party. Die afwesigheid van 'n politieke raamwerk wat op 'n sinvolle en substantiewe wyse die vraagstukke van die tyd kan aanpak, en die oorbeklemtoning en toepassing van uitgediende transformatiewe praktyke

beklemtoon 'n negatiewe uitkoms of scenario – moontlik selfs ekstreem negatief. Net daadwerklike politieke hervorming en ideologiese hernuwing sal en kan hier 'n positiewe uitkoms bewerkstellig.

6.4 *Nasiebou en die akkommodering van minderhede*

'n Prominente verkiesingstendens ('n tendens wat ook tans wêreldwyd voorkom) is die aanwesigheid van identiteitspolitiek, soos waarneembaar in die verbrokkeling van die politieke proses en polarisasie binne die politieke spektrum van demokratiese state. In Suid-Afrika speel die rasidentiteit steeds 'n uiters belangrike rol en soos tydens die apartheidsera word dit wetlik in stand gehou deur soveel as 142 wetlike raamwerke wat aanvaar is sedert 1994.⁴⁹ Met rassevertegenwoordigheid as transformatiewe norm en uitgebreide wetgewende raamwerke met as fokus ekwiteit, swart bemagtiging ensovoorts, is die uitkoms die marginalisering van rasse minderhede en selfs diskriminasie teen laasgenoemde. Met die onlangse begroting is beleid voorgestel waarvolgens nie-swart maatskappye addisioneel belas word om swartbemaagtigingsmaatskappye finansiël te bemagtig – dit terwyl maatskappybelasting reeds ernstig skeefgetrek is, soos vroeër in die teks aangedui is. Die wetlike goedkeuring van slagspreuke soos “kill the boer, kill the farmer” dra boonop tot verdere rassesspanning by, asook polarisasie wat duidelik spreek teen die wese van die Grondwet wat nierassigheid tot absolute en oorhoofse norm beklemtoon. In die wetlik geïnstusionaliseerde samelewing waar diskriminerende praktyke voortduur (ongeag die afskaffing van apartheid) word sosiale konfliklyne wetlik in stand gehou met 'n bedreiging vir algemene stabiliteit, demokratiese waardes asook ekonomiese groei en ontwikkeling.

6.5 *Demokratiese konsolidasie*

Demokratiese konsolidasie beklemtoon die vermoë om demokratiese waardes te kan uitleef binne gevestigde en erkende strukture waardeur die belang van die burgers vooropgestel word. Daar kan min twyfel wees dat die huidige politieke scenario (veral die een ná Mei 2024) 'n ernstige uitdaging rig tot die konsolidasie van demokratiese waardes in 'n snel veranderende nasionale en internasionale omgewing. Uitdagings wat in hierdie verband aangepak sal moet word sluit in: koaliesiepolitiek en die aanpassing van rolspelers by 'n veranderende politieke omgewing, finansiële bestuur en aanspreeklikheid, staatsbou en kapasiteitskepping (waarna reeds verwys is); 'n goed funksionerende stelsel van plaaslike regering, en die verwydering van alle vorms van diskriminasie en praktyke wat daarmee verband hou. Die eis om 'n regsorde in algemene belang voorop te stel, lê aan die wortel van die suksesvolle konsolidasie van demokratiese waardes. Ekonomiese groei en die vermoë om maatskaplike uitdagings suksesvol aan te pak is sake wat met suksesvolle demokrasieë verbind word – tans 'n ernstige probleem in Suid-Afrika.

6.6 *Die aanpak van maatskaplike uitdagings*

In teenstelling met dít wat deur transformasie in die vooruitsig gestel is ('n nierassige, nie-seksistiese, demokratiese, vooruitstrewende, en volhoubare orde) het Suid-Afrika met ernstige maatskaplike uitdagings te make, waaronder eskalerende armoede; groterwordende ongelyk-

⁴⁹ Die *Institute of Race Relations* se *Index of Race Laws* toon dat daar sedert 1910 319 rasgebaseerde wette in Suid-Afrika aanvaar is. Hiervan is 142 steeds in gebruik, waarvan 117 sedert 1994 aanvaar is (IRR,2025:1).

heid; misdaad en georganiseerde misdaad; van die hoogste werkloosheidsyfers ter wêreld, en institusionele diskriminasie. Hierdie uitdagings kan alleen na behore aangepak word in 'n omgewing van betreklike politieke stabiliteit en funksionerende regering; hoë ekonomiese groei en die vermoë om groei te herlei tot ontwikkeling – veral volhoubare ontwikkeling, en omstandighede waarin sosiale orde en stabiliteit prioriteit geniet. Die aanpak van bogenoemde kwessies hang ten nouste saam met sake wat reeds hierbo hanteer is, inbegrepe die wegbeweeg van die transformasieprojek; die vestiging van 'n werkende demokrasie en demokratiese orde en wat dit veronderstel, en instellings (in besonder plaaslike regering) wat 'n omgewing kan help skep waar groei en ontwikkeling die noodsaaklike grondslag kan verskaf vir die aanpak van die genoemde uitdagings.

'n Nuwe politieke paradigma, soos in die teks beskryf, blyk noodsaaklik te wees vir die suksesvolle aanpak van maatskaplike uitdagings soos hierbo genoem – 'n perspektief wat nog geensins aanwesig is binne die radikale denkkringe van die politieke omgewing, insluitend ten minste sommige ANC-elites nie.

6.7 'n Heroriëntasie van internasionale verhoudings

Die verandering na 'n nuwe wêreldorde, soos in die teks aangeroer, het belangrike betekenis vir Suid-Afrika gegewe die binnelandse uitdagings soos gestel hierbo. Met 'n wêreldorde wat nuwe reëls definieer en Suid-Afrika se verbintenisse tot radikale politieke oriëntasies en belyning met bondgenote wat in konflik staan met diegene wat die meeste in die Suid-Afrikaanse ekonomie investeer (lees in besonder Westerse state), sal 'n nuwe of ten minste veranderende oriëntasie bydra om 'n omgewing daar te stel waar ondersteuning, hulp en investering, eerder as onttrekking, isolasie en selfs sanksies aan die orde is. Die verslegtende verhouding met die VSA (Suid-Afrika se tweede grootste handelsvennoot) en die waarskynlike opskorting van die AGOA-ooreenkoms is sprekend in hierdie verband.

Met 'n wêreld wat toenemend polariseer en konflikte wat eskaleer moet strategiese keuses op wyses gedoen word wat Suid-Afrika se buitelandse belang nie ernstig benadeel nie, soos wat die saak teen Israel by die Internasionale Strafhof tans bewys. Ekonomiese voordeel vir Suid-Afrika eerder as die bevordering van radikale ideologiese en dikwels uitgediende oriëntasies behoort prioriteit te geniet. Met 'n wêreldorde wat tans wankel op die rand van eskalerende en moontlik selfs 'n wêreldkonflik moet verhoudings met state soos Iran, Rusland, Noord-Korea en China met groot omsigtigheid hanteer word – iets wat tans nie die geval is nie. Suid-Afrika se openlike steun vir Iran ten opsigte van die konflik met die VSA en Israel beklemtoon hierdie aspek by uitstek.

Veranderlikes beklemtoon die moontlikheid van 'n verslegtende scenario (selfs 'n baie slegte scenario) wat net omgekeer kan word met daadwerklike hervorming, die identifisering en die implementering van 'n nuwe politieke paradigma om kwessies soos hierbo genoem suksesvol aan te pak. 'n Nasionale Gespreksforum, soos deur die president in die vooruitsig gestel, kan en mag 'n belangrike uitgangspunt in hierdie verband wees.

BIBLIOGRAFIE

- Africa, S. 2022. South Africa's deadly July 2021 riots may recur if there is no change. <https://www.moneyweb.co.za/news/south-africa/south-africas-deadly-july-2021-riots-may-recur-if-theres-no-change/> (25 April 2025).
- Ake, C.1975. A definition of political stability. *Comparative politics*, 7(2):271-283.

- Akinwotu, E. & Bartlett, K. 2024. In a historic election, South Africa's ANC loses majority for the first time. <https://www.npr.org/2024/06/01/nx-s1-4987616/south-africa-election-results-anc-loses-majority-for-the-first-time-npr> (Africa – Torture, ill-treatment and executions in African National Congress Camps. Amnesty International. 2 Desember 1992. AI Index 53/27/92).
- Amnesty International. 1992. South Africa – Torture, ill-treatment and executions in African National Congress Camps. 2 Desember 1992. AI Index 53/27/92.
- ANC. 2017. ANC National Policy Conference: Strategy and tactics of the African National Congress. Discussion document. <https://www.anc1912.org.za/50th-national-conference-strategy-and-tactics-of-the-african-national-congress> (1 November 2025).
- Anoniem. 2019. South Africa is one of the least safe countries in the world. BusinessTech, 24 November. <https://businesstech.co.za/news/lifestyle/355519/south-africa-is-one-of-the-least-safe-countries-in-the-world> (30 Oktober 2023).
- Bartlett, B. 2024. Voter turnout in the 2024 South African elections. <https://math.sun.ac.za/bbartlett/assets/2024%20turnout.html> (8 Oktober 2024).
- Baxter, J. 2020. Latest crime statistics for South Africa – increases in murder rate. <https://www.sapeople.com/eish-south-african-stuff/latest-crime-statistics-for-south-africa-increase-in-murder-rate/> (5 Oktober 2020).
- Bell, W. 2015. An overview of Future Studies. [https://theism.org/dcuments/Bell-\(2015\)-An-overview-of-Future-Studies.pdf](https://theism.org/dcuments/Bell-(2015)-An-overview-of-Future-Studies.pdf).
- Bloomberg. 2020. Advisory group puts a date to South Africa's collapse. BusinessTech, 10 September. <https://businesstech.co.za/news/business/432504/advisory-group-puts-a-date-to-south-africas-collapse/> (20 Oktober 2020).
- Bole, M.S. 2022. Sustaining Section 139(1) interventions in local government: The case of selected Municipalities in North West Province. Potchefstroom: NWU. PhD-verhandelings.
- Booyens, S. 2021. Disunited we stand: Coalition politics in South Africa is jinxed when politicians behave badly in pursuit of power. <https://www.dailymaverick.co.za/opinionista/2021-07-07-disunited-we-stand-coalition-politics-in-south-africa-is-jinxed-when-politicians-behave-badly-in-pursuit-of-power/> (23 Junie 2024).
- Bosman, J.P.G. 2025. Politieke transformasie en die marginalisering van en diskriminasie teen Afrikaners (1994-2025)-'n hipoteties-verkennende studie. Navorsingsvoorstel: PhD-studie. NWU, Potchefstroom. (Kopie is in outeur se besit).
- Botha, R. 2025. South Africa's debt has skyrocketed -new rules are needed to manage it. <https://theconversation.com/south-africas-debt-has-skyrocketed-new-rules-are-needed-to-manage-it> (25 Maart 2025).
- Burger, P. 2023. South Africa has been grey listed for not stopping money laundering and terrorism funding. What it means. Times Live, 26 Februarie. <https://www.timeslive.co.za/news/south-africa/2023-02-27-sa-greylisted-for-not-stopping-money-laundering-and-terrorism-funding-what-it-means/> (1 November 2023).
- BusinessTech. 2025a. South Africa has no more money. <https://businesstech.co.za/news/budget-speech/817127/south-africa-has-no-more-money/> (24 Maart 2025).
- BusinessTech. 2025b. Rich people leaving South Africa. <https://businesstech.co.za/news/lifestyle/804837/r3-billion-emigration> (5 Maart 2025).
- Chipkin, I. & Swilling, M. 2018. *Shadow State: The politics of state capture*. Johannesburg: Wits University, 176p.
- Cotterill, J. 2021. South Africa counts the cost of its worst unrest since apartheid. <https://www.ft.com/content/1b0badcd-2f81-42c8-ae09-796475540ccc> (5 Oktober 2021)
- Cronje, F. 2017. *A traveller's guide to South Africa* in 2030. Kaapstad: Tafelberg
- Curlewis, L. 2022. The South African Criminal Justice system: Under Siege. Pretoria: Referaat gelewer te Universiteit van Pretoria ter afskeid van prof. Koos Malan op 19 Augustus 2022.
- Daily Investor. 2022. South Africa on the verge of collapse – economist. <https://dailyinvestor.com/south-africa/5825/south-africa-on-the-verge-of-collapse-economist> (6 November 2023).
- De Jouvenel, B. 2012. *The art of conjecture*. New York: Routledge.
- De Ruyter, A. 2023. *Truth to power: My three years inside Eskom*. Johannesburg: Penguin Books.

- Du Toit, A. 2023. Russia could cost South Africa's car industry R435 billion and 112 000 jobs this week. TopAuto. <https://topauto.co.za/news/81461/russia-could-cost-south-africas-car-industry-r435-billion-and-112000-jobs-this-week> (26 Julie 2023).
- Du Toit, P. & De Jager, N. 2015. South Africa's Dominant-Party System – Comparative perspectives. https://www.researchgate.net/figure/South-African-National-Election-Results-1994-2014_tbl1_292972130 (8 Junie 2023).
- Duvenhage, A. 2005a. Politieke transformasie – konseptuele oriëntasie en Suid-Afrikaanse toepassing. *Acta Academica*, 37(2): 1-35.
- Duvenhage, A. 2005b. The dynamism of political transformation in South Africa – a general assessment. *Communitas*, 10:1-19.
- Duvenhage, A. 2020. Suid-Afrika by 'n kantelpunt: 'n slegte-saak-scenario? *LitNet Akademies*, 17(3):241-68.
- Duvenhage, A. 2020a. Suid-Afrika in 'n smeltkroes van verandering: eietydse en toekomspektiewe. *Tydskrif vir Christelike Wetenskap*, 56(3/4):137-62.
- Duvenhage, A. 2021. Politieke transformasie in Suid-Afrika: implikasies vir die staat, die ekonomie en samelewing. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 61(3):713-37.
- Duvenhage, A. 2022. The role of political parties in coalition building at the local government level. In Reddy e.a. (reds.) 2022:187-214.
- Duvenhage, A. 2023. Koalisiepolitiek: die kuns van die (on)moontlike? *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* <https://doi.10.17159/2224-7912/2023/v63n1a6> (25 Januarie 2025).
- Duvenhage, A. 2023a. Sal die Suid-Afrikaanse konstitusionele demokrasie die huidige krisis wat die bestel in die gesig staar oorleef? *LitNet Akademies*, 20(1):116-148.
- Duvenhage, A. 2023b. Die 2024-verkiesing: is 'n Suid-Afrikaanse Lente op pad? *LitNet: Seminare & Essays*, 25 Oktober. <https://www.litnet.co.za/die-2024-verkiesing-is-n-suid-afrikaanse-lente-op-pad/> (24 Januarie 2024).
- Duvenhage, A. 2023c. Patrone van onstabiliteit in die Suid-Afrikaanse politieke omgewing – 'n tendens-ekstrapolasie. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 63(4):1-32.
- Duvenhage, A. 2024. Suid-Afrika se belangrikste verkiesing nog. Potchefstroom. Referaat gelewer by die Potchefstroomse Werkgroep van die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns. (NWU April 2024).
- Duvenhage, A. 2024a. Pakhanate-state – 'n konseptualisering, kontekstualisering en Suid-Afrikaanse toepassing. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. 64(3):487-517.
- Duvenhage, A. 2024b. Die fundamentele hervorming van die Suid-Afrikaanse staat – motivering en strategie. *LitNet Akademies* 21(1): 320-341.
- Electoral Amendment Act 1 of 2023. https://www.parliament.gov.za/storage/app/media/Acts/2023/Act_1_of_2023_Electoral_Amendment_Act.pdf (7 Februarie 2025).
- Electoral Commission of South Africa. 2024. What is new in the 2024 elections? <https://www.elections.org.za/pw/elections/whats-new-in-the-2024-elections-electoral-amendment-act> (20 Januarie 2025).
- Eloff, T. 2022. Die ANC kan in sy huidige vorm verdwyn. <https://www.afrikanerbond.co.za/die-anc-kan-in-sy-huidige-vorm-verdwyn--mei-2022> (26 September 2022).
- Erasmus, D. en L. Hlangu. 2021. Phoenix massacre: What really happened in the deadly collision of brutalized communities. *Daily Maverick*, 28 Julie. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2021-07-28-phoenix-massacre-what-really-happened-in-the-deadly-collision-of-brutalised-communities/> (30 Oktober 2023).
- Eunomix. 2020. South Africa heading towards becoming a failed state. *Al Jazeera*, 10 September. <https://www.aljazeera.com/economy/2020/9/10/south-africa-heading-towards-becoming-a-failed-state-report> (1 November 2023).
- Eyewitness News. 2024. Ramaphosa denies resignation allegations after Phala Phala Report. (24 May 2024). <https://www.youtube.com/watch?v=5js7BTN6wUE> (27 Februarie 2024).
- Geldenhuis, D. 1999. Staatsverval. *Poleteia*, 18(2):37-56
- Gladwell, M. 2000. *The tipping point: How little things can make a big difference*. New York. Little Brown.
- Global Initiative against transnational Organized Crime. 2022. Strategic organized crime risk assessment – South Africa. <https://www.scribd.com/document/595885595/GI-TOC-Strategic-Organized-Crime-Risk-Assessment-South-Africa> (30 Oktober 2023).

- Greffrath, W.N. 2015. State dysfunction: The concept and its application to South Africa. PhD-proefschrift, Noordwes-Universiteit.
- Groenewald, P. 2025. VF Plus ondersoek besluit van raadslid op Swellendam om ANC-mosie te steun. <https://www.vfplus.org.za/af/jongste-nuus/vf-plus-ondersoek-besluit-van-raadslid-op-swellendam-om-anc-mosie-te-steun/> (30 Januarie 2025).
- Grootes, S. 2025. New polling update – the ANC’s long electoral slide. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2025-04-14-polling-update-anc-long-electoral-slide/> (22 April 2025).
- Gumede, W. 2021. We are going down, the Mexican way. *Sunday Times*, 21 Februarie, p. 2.
- Haffajee, F. 2022. South Africa’s organised crime climbs to Italy’s level, racing past Mexico, Somalia and Libya. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2022-09-21-south-africas-organised-crime-climbs-to-italys-levels-racing-past-mexico-somalia-and-libya/> (2 November 2022).
- Hanley, L. 2021. South Africa: Political unrest leads to business and supply chain disruptions. <https://www.thebci.org/news/south-africa-political-unrest-leads-to-business-and-supply-chain-disruptions.html> (24 April 2025).
- Hanlon, J. 2020. Southern Africa: Mozambique asks EU for military help. <https://allafrica.com/stories/202009290483.html> (10 Oktober 2020).
- Harding, A. 2021. South Africa riots: The inside story of Durban’s week of anarchy. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-africa-57996373> (4 April 2023).
- Heyns, T. 2023. Meer as 11 miljoen huishoudings ontvang gratis dienste – Ramaphosa. *Maroelamedia*, 10 Julie. <https://maroelamedia.co.za/nuus/sa-nuus/meer-as-11-miljoen-huishoudings-ontvang-gratis-dienste-ramaphosa/> (23 April 2025).
- Heyns, T. 2025. OVK wil wegdoen met 192 partye. <https://maroelamedia.co.za/nuus/sa-nuus/ovk-wil-wegdoen-met-192-partye/> (17 Maart 2025).
- Heywood, A. 2002. *Politics*. 2de uitgawe. New York: Palgrave Foundations.
- Hogg, A. 2025. SA’s most accurate pollshows ANC down to 32% - its populist gamble has backfired. <https://www.biznews.com/interviews/2025/02/24/poll-shows-anc-down-32> (17 Maart 2025).
- HSRC. 2024. Elections 2024: The big no-vote: over 11 million registered voters did not cast ballots in 2024 polls. <https://hsrc.ac.za/news/latest-news/elections-2024-the-big-no-vote-over-11-million-registered-voters-did-not-cast-ballots-in-2024-polls> (21 Januarie 2025).
- Huntington, S.P. 1968. *Political order in changing societies*. London: Yale University Press.
- ICTJ. 2022. South Africa Most Unequal Country in the world: Report. <https://www.ictj.org/node/35024> (24 April 2025).
- IEC. 2024. Electoral Commission updates the nation on progress in preparation for the 2024 National and Provincial elections. <https://www.elections.org.za/pw/News-And-Media/News-List/News/News-Article/Electoral-Commission-updates-the-nation-on-progress-in-preparation-for-the-2024-National-and-Provincial-Elections?a=AISDGvpz75ps1usOfX7oilbniD9kWIRTewgpYqPEVMk=> (26 September 2024).
- IEC. 2024a. NPE Results Dashboard 2024. <https://results.elections.org.za/dashboards/npe/> (17 Oktober 2024).
- IEC. 2024b. Detailed Results. <https://results.elections.org.za/dashboards/npe/> (26 September 2024).
- IEC. 2024c. IEC results:2024 election results in Kwazulu-Natal (KZN). <chrome-extension://efaidnbmninnipceajnpglcelfindmkaj/https://results.elections.org.za/home/NPEPublicReports/1334/Regional%20Ballot/Results%20Report/KN/KN.pdf> (25 September 2024).
- IRR. 2025. Index of race laws. <https://racelaw.co.za/index-of-race-law/> (7 April 2025).
- Jackson, R. 1993. *Quasi-states: Sovereignty, international relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, R.W. 2015. *How long will South Africa survive? – the looming crisis*. Kaapstad: Jonathan Ball.
- Johnson, R.W. 2019a. Our coming train crash. *Politicsweb*, 1 Augustus. https://www.reddit.com/r/southafrica/comments/ckmkc7/our_coming_train_crash_opinion_rw_johnson/?rdt=35348&captcha=1 (3 November 2023).
- Johnson, R.W. 2019b. Ramaphosa’s losing strategy. *Politicsweb*, 28 Augustus. <https://www.politicsweb.co.za/opinion/ramaphosas-losing-strategy> (8 Maart 2021).

- Johnson, R.W. 2020. Ineenstorting wag op ANC. *Rapport Weekliks*, 27 September, p. 7.
- Johnson, R.W. 2020a. How the end will come (ii). *Politicsweb*, 19 Julie. <https://www.politicsweb.co.za/opinion/how-the-end-will-come-ii> (1 November 2023).
- Johnson, R.W. 2020b. Who can lead us back to the promised land? *Politicsweb*, 28 Desember. <https://www.politicsweb.co.za/opinion/who-can-lead-us-back-to-the-promised-land> (1 November 2023).
- Johnson, R.W. 2021. Face up to ANC failure. *Politicsweb*, 28 September 2020. <https://www.politicsweb.co.za/opinion/face-up-to-anc-failure> (21 Maart 2023).
- Johnson, R.W. 2023. Erratic ANC's crazy laws show SA approaching end of an era. *BizNews*, 26 Julie 2023. (Dokument is van die web verwyder, maar in skrywer se besit.)
- Joosub, I. 2024. The future of AGOA and its implications for South Africa – a constitutional and economic perspective. <https://fwdeklerk.org/the-future-of-agoa-and-its-implications-for-south-africa-a-constitutional-and-economic-perspective/> (31 Maart 2025).
- Kadima, D. 2006. The study of party coalitions in Africa: Importance, scope, theory and research methodology. In D. Kadema [red]. *The politics of Party Coalitions in Africa*. Johannesburg: Konrad Adenauer Stiftung and EISA.
- Kekana, M. 2019. Financial state of municipalities has worsened – Auditor General. *Mail and Guardian*. 26 Junie. <https://mg.co.za/article/2019-06-26-financial-state-of-municipalities> (19 Februarie 2020).
- Kinnaird, B.A. 2021. The Criminal Justice System is broken and can't be fixed. <https://www.psychologytoday.com/za/blog/the-hero-in-you/201812/the-criminal-justice-system-is-broken-and-cant-be-fixed> (4 Maart 2020).
- Kotze, C. 2025. Zama Zama underground empire still in place after Stilfontein saga. *Protection Web*. (10 Februarie 2025).
- Libera, M. 2024. South Africa's tax base shock. <https://businesstech.co.za/news/finance/804878/south-africas-tax-base-shock> (18 Maart 2025).
- Majozi, P. 2023. SA's problem of lawlessness and disorder. *Politicsweb*, 10 Julie. <https://www.politicsweb.co.za/opinion/south-africas-problem-of-lawlessness-and-disorder> (1 November 2023).
- Malan, K. 2019. *There is no Supreme Constitution – a critique of statist-individualistic Constitutionalism*. Pretoria: Africa Sun Press.
- Malan, K. 2023. The disintegration of the South African order. *Politicsweb*, 7 Januarie. <https://www.politicsweb.co.za/opinion/the-disintegration-of-the-south-african-order> (27 Julie 2023).
- Malala, J. 2021. Justice Malala: Actually South Africa has a KZN problem. <https://www.businesslive.co.za/fm/opinion/home-and-abroad/2021-07-29-justice-malala-actually-sa-has-a-kzn-problem/> (24 April 2025).
- Mavuso, S. 2022. 5 most controversial coalitions in the history of SA local governments. <https://iol.co.za/news/politics/2021-10-20-5-most-controversial-coalitions-in-the-history-of-sa-local-governments/> (29 April 2022).
- Mazrui, A. 1995. The blood of experience: the failed state and political collapse in Africa. *World Policy Journal*: 12(1):28-34.
- Mbete, S. 2024. Making sense of voter turnout in the 2024 South African National and Provincial elections. *Journal of African Elections*. DOI:10.20940/JAE/2024/v23i2a6 pp. 117-149).
- Metelkamp, T. 2024. Ramaphosa off the hook in Phala Phala case after NPA decline to prosecute. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2024-10-10-ramaphosa-off-the-hook-in-phala-phala-case-after-npa-declines-to-prosecute/> (14 Maart 2025).
- Migdal, J.S. 1988. *Strong societies and weak states: State-society relations and state capabilities in the third world*. Princeton: Princeton University Press.
- MK-Party. 2024. MK-party constitution. chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://mkparty.org.za/wp-content/uploads/2024/10/MK-Booklet_.pdf (21 Januarie 2025).
- More, T. 1516. *Utopia*. London: Folker Shakespeare Library.
- Mpani, N. 2024. Democracy tested: What the 2024 African election scorecard reveals about progress and problems. <https://mg.co.za/thought-leader/opinion/2024-12-12-democracy-tested-what-the-2024-african-election-scorecard-reveals-about-progress-and-problems/> (21 Januarie 2025).
- Myburg, P.L. 2019. *Gangster state – Unravelling Ace Magashule's web of capture*. Kaapstad. Penguin.
- Naim, M. 2012. Mafia states. <https://www.foreignaffairs.com/mafia-states> (22 September 2023).

- Nathan, A. 2013. China at a tipping point? Foreseeing the unforeseeable. *Journal of Democracy*, 24(1):20-25.
- Neethling, B. 2024. South African municipalities in a R119 billion hole. <https://dailyinvestor.com/south-africa/71782/south-african-municipalities-in-a-r119-billion-hole/> (25 Maart 2025).
- Netshitenzhe, J. 2024. The SACP and elections: Is the Tripartite Alliance whole greater and better than the sum of its parts. <https://mistra.org.za/wp-content/uploads/2024/12/sacelections20241224.pdf> (19 Maart 2025).
- O'Neill, A. 2024. South Africa – gross domestic product (GDP) growth rate 2029. (25 Maart 2025).
- Owusu-Seyere, E. 2022. Undocumented migrants – The myths, realities, and what we know and don't know. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2022-03-23-undocumented-migrants-the-myths-realities-and-what-we-know-and-dont-know/> (18 April 2022).
- PARI. 2022. The Zondo Commission: a bite-sized summary. Public Affairs Research Institute. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pari.org.za/wp-content/uploads/2022/09/PARI-Summary-The-Zondo-Commission-A-bite-sized-summary-v360.pdf> (14 Maart 2025).
- Parsons, R. 2020. Note of comment – immediate press release. NWU Besigheidskool: Potchefstroom.
- Pauw, J. 2017. *The President's keepers: Those keeping Zuma in power and out of prison*. Kaapstad: Tafelberg.
- Pew Research Center. 2024. Global elections in 2024: What we learned in a year of political disruption. <https://www.pewresearch.org/global/2024/12/11/global-elections-in-2024-what-we-learned-in-a-year-of-political-disruption> (22 Januarie 2025).
- Plaut, M. & Holden, P. 2012. *Who rules South Africa?* Johannesburg: Jonathan Ball.
- PMG. 2024. Election results and Allocation of Seats in Parliament (National Assembly) and Provincial Legislators: 2024. <https://pmg.org.za/blog/Election%20Results%20and%20Allocation%20of%20Seats%20in%20Parliament%20National%20Assembly%20and%20Provincial%20Legislatures%202024> (28 Januarie 2025).
- Pollak, F.L. 1973. *The image of the future*. Amsterdam: Elsevier Scientific Publ. Comp.
- Republic of South Africa: South African government. 2023. Electoral amendment act, 2023: Act of 2023. <https://parliament.gov.za/bill/2300397/> (25 Januarie 2025).
- Roberts, B., Bohler-Muller, H. & Struwig, N 2024. 30 years of electoral democracy in SA: HSRC survey captures voter experiences and inform electoral processes. <https://hsrc.ac.za/impact-stories/national-surveys/30-years-of-electoral-democracy-in-sa-hsrc-survey-captures-voter-experiences-and-informs-electoral-processes/> (15 Oktober 2024).
- Rossouw, J. 2022. Besprekingsdokument: Kwelpunte in die Suid-Afrikaanse ekonomie. Bondsberaad van die AB: 16 September 2019.
- Rotberg, R. 2002. The new state of nation-state failure. *The Washington Quarterly*, 25(3):85-96.
- Sakeliga. 2025. Court Case demands that President and Cabinet restore Ditsabotla Municipality themselves. <https://www.sakeliga.org.za/insight/court-case-demands-that-president-and-cabinet-restore-ditsabotla-municipality-themselves> (22 April 2025).
- SABC News. 2024. 2024 election results a victory for democracy. <https://www.sanews.gov.za/south-africa/2024-election-results-victory-democracy> (17 Oktober 2024).
- SABC News. 2024a. IEC receives 579 complaints. <https://elections.sabc.co.za/elections2024/news/iec-receives-579-complaints> (21 Januarie 2025).
- Schwartz, P. 1991. *The art of the long view: Planning for the future in an uncertain world*. New York: Doubleday.
- Shaw, M. & Reitano, T. 2013. *The evolution of organized crime in Africa: towards a response*. Pretoria. ISS Africa (April 2013).
- Southall, R. 2022. The end is nigh for the ANC – former South African President predicts. <https://www.theelephant.info/opinion/2022/05/06/the-end-is-nigh-for-anc-former-south-african-president-predicts/> (10 Junie 2022).
- Statista. 2022. Social grants recipients in South Africa 2019, by population group. https://www.statista.com/statistics/1116080/population-receiving-social-grants-in-south-africa-by-population-group/?s_rsltid=AfmBOorF3MLDvGgSrLpnZ8k8zti4YlbP039zTxyknVFDB7JosjHsY3t9 (2 November 2022).

- Strategy and Tactics 2017. chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpeglclefindmkaj/https://www.anc1912.org.za/wp-content/uploads/2021/01/Strategy-Tactics-2017.pdf (25 April 2025).
- Thamm, M. 2021. Days of Zondo: Secret billions poured into State Security Agency to sustain and protect “Zuma regime”, claims acting DG Loyiso Jafta. *Daily Maverick*, 26 Januarie. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2021-01-26-secret-billions-poured-into-state-security-agency-to-sustain-and-protect-zuma-regime-claims-acting-dg-loyiso-jafta/> (1 November 2023).
- The GNU’s founding statement of intent- ANC/DA. 2024. <https://www.politicsweb.co.za/documents/the-gnus-founding-statement-of-intent-anc/da-documents> (Bron in besit van outeur).
- Thorne, S. 2024. It will be different this time: Ramaphosa promises NHI won’t be looted like the R500 billion Covid fund. <https://businesstech.co.za/news/government/772862/it-will-be-different-this-time-ramaphosa-promises-nhi-wont-be-looted-like-the-r500-billion-covid-fund/> (17 April 2025).
- Van Vuuren, H. 2017. *Apartheid, Guns and Money*. Kaapstad: Jacana.
- Versluis, J.M. & De Lange, J. 2019. Rising crime, low prosecution rates: How law enforcement in SA has all but collapsed. *News24*, 21 Oktober. <https://www.news24.com/citypress/news/rising-crime-low-prosecution-rates-how-law-enforcement-in-sa-has-all-but-collapsed-20191021> (20 Februarie 2020).
- Vhumbunu, C.H. 2021. The July 2021 protests and socio-political unrest in South Africa. *Accord*, 10 Desember. <https://www.accord.org.za/conflict-trends/the-july-2021-protests-and-socio-political-unrest-in-south-africa/> (1 November 2023).
- Weber, M. 1964. *The theory of social and economic organization*. New York. Free Press.
- Zartman, W. (red.). 1995. *Collapsed states: The disintegration and restoration of legitimate authority*. Boulder: Lynne Reiner Publishers.
- Zondo Commission. 2022. Final reports. <https://www.statecapture.org.za/site/information/reports> (geraadplee 27 Julie 2024 g).